

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

- Z OBSAHU: P E N Ć E V, Vladimír: Paradoxy a (ne)paradoxy alebo
o komunite bulharských Slovákov
P A R Í K O V Á, Magdaléna: Starí rodičia a rodina
v urbánnom prostredí (na príklade Bratislavy)
K A D L E Ć Í K, Dušan: Kolektivizácia poľnohospodárstva
a jednotné roľnícke družstvo ako sociálny jav na
slovenskej dedine v druhej polovici 20. storočia
H L I N Ć Í K O V Á, Miroslava: Skupinová identifikácia
Slovákov z Bulharska (na príklade komunity reemigrantov
v Trnave)
Z M E T Á K, Igor: Etnografické správy slovenskej prove-
niencie o prírodných národoch v historických knižničných
dokumentoch XVIII. storočia
P O P J A K O V Á, Dagmar: Proces formovania
priemyselnej štruktúry Šariša v kontexte jeho celkového
ekonomického rozvoja

Na obálke:

Prvá strana: *Ornamentálne motívy výšiviek Slovákov v Bulharsku (prekresba Z. Vanovičová podľa Hrozičiek, Jozef: Slováci v Bulharsku, Martin 1985, s. 66-67).*

Preklady: *autori textov, Tatiana Bužeková*

Dear reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P.O. Box 57, Nám. slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.sappress.sk> <http://www.etnologia.sk>

HLAVNÁ REDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

EDIČNÁ RADA

Ľubica Droppová, Gyivicsán Anna (MR), Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist (ČR), Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek (ČR), Miroslav Válka (ČR)

Slovenský národopis je evidovaný v medzinárodných bibliografických databázach: MLA, CEEOL, Ulrich's, Willings, CEJSH

Slovenský národopis

ČASOPIS ÚSTAVU ETNOLÓGIE SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online
sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV
(v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné
zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ŠTÚDIE

- P e n č e v, Vladimír: Paradoxy a (ne)paradoxy alebo o komunite bulharských Slovákov... 5
- P a r í k o v á, Magdaléna: Starí rodičia a rodina v urbánnom prostredí (na príklade Bratislavy)..... 19
- K a d l e č í k, Dušan: Kolektivizácia poľnohospodárstva a jednotné roľnícke družstvo ako sociálny jav na slovenskej dedine v druhej polovici 20. storočia..... 33**

MATERIÁLY

- H l i n č í k o v á, Miroslava: Skupinová identifikácia Slovákov z Bulharska (na príklade komunity reemigrantov v Trnave)... 66
- Z m e t á k, Igor: Etnografické správy slovenskej proveniencie o prírodných národoch v historických knižničných dokumentoch XVIII. storočia..... 76
- P o p j a k o v á, Dagmar: Proces formovania priemyselnej štruktúry Šariša v kontexte jeho celkového ekonomického rozvoja..... 92

ROZHLADY – SPRÁVY – GLOSÝ

- Medzinárodná konferencia Świat słowiański w oczach badaczy i publicystów XIX i XX wieku (Magdaléna P a r í k o v á)..... 104
- Konferencia Folklór a religia medzi tradíciou a transformáciou (Zita Š k o v i e r o v á)..... 106
- Projekt Society and Lifestyles: Towards Enhancing Social Harmonisation through Knowledge of Subcultural Communities (Martin P r i e č k o)..... 107
- Celoslovenské kolo ŠVK tentoraz v Trnave (Katarína N o v á k o v á)..... 110

RECENZIE - ANOTÁCIE

- Hana Urbancová: Trávnice – lúčne piesne na Slovensku (Eva K r e k o v i č o v á)..... 112
- Mojmír Benža, Peter Slavkovský, Rastislava Stoličná: Atlas tradičnej kultúry slovenských menšín v strednej a južnej Európe (Viera U r b a n c o v á)..... 114
- Soňa Kovačevičová: Človek a jeho svet (Rastislava S t o l i č n á)..... 114
- Eva Krekovičová, Vladimír Penčev (eds.): Bulhari na Slovensku (Lenka M a j c h r á k o v á)..... 116
- Peter Salner: Cesty k identite (Katarína K o š t i a l o v á)..... 119
- Peter Burke: Lidová kultura v raně novověké Evropě (Ivana Š u s t e k o v á)..... 120
- Petr Janeček: Černá sanitka a jiné děsivé příběhy (Jan L u f f e r)..... 122
- Púte v európskej kultúre (Katarína N á d a s k á, Miriam Ď u r i š o v á)..... 123
- Zborník Slovenského národného múzea v Martine C – 2006, Etnografia 47 (Peter S l a v k o v s k ý)..... 127
- Národopisný věstník XXII (64) (Hana H l ô š k o v á)..... 128
- Petra Procházková: Aluminiová královna (Barbora J a r o š o v á)..... 129
- Ján Žilák: Sklárne na Podpoľaní (Igor T h u r z o)..... 129
- Pavol Matula: Českí stredoškolskí profesori na Slovensku 1918-1938 (Daniel L u t h e r)..... 130

CONTENTS

STUDIES

P e n ě v, Vladimír: Paradoxes and (non)paradoxes: The community of the Bulgarian Slovaks.....	5
P a r í k o v á, Magdaléna: Grandparents and the family in the urban environment.....	19
K a d l e ě í k, Dušan: Collectivization of the agriculture and uniform agricultural cooperatives as social phenomenon of Slovak countryside in the 2nd half of 20th century.....	33

MATERIALS

H l i n ě í k o v á, Miroslava: Group-identification of Slovaks from Bulgary (reemigrants in Trnava region).....	66
Z m e t á k, Igor: Ethnographical sources of Slovak provenience on native tribes in historical library documents from 18th century.....	76
P o p j a k o v á, Dagmar: Process of forming the industrial structure of Šariš region in the context of its economical development.....	92

NEWS-HORIZONS-GLOSSARY

International conference "Świat słowiański w oczach badaczy i publicystów XIX i XX wieku" (Magdaléna P a r í k o v á).....	104
Conference "Folklore and religion between the tradition and transformation (Zita Š k o v i e - r o v á).....	106
Project "Society and Lifestyles: Towards Enhancing Social Harmonisation through Knowledge of Subcultural Communities" (Martin P r i e ě k o).....	107
National round of Student Scientific Conference in Trnava (Katarína N o v á - k o v á).....	110

BOOKREVIEWS – ANNOTATIONS	112
---------------------------	-----

KOLEKTIVIZÁCIA POĽNOHOSPODÁRSTVA A JEDNOTNÉ ROĽNÍCKE DRUŽSTVO AKO SOCIÁLNY JAV NA SLOVENSKEJ DEDINE V DRUHEJ POLOVICI 20. STOROČIA

DUŠAN KADLEČÍK

Mgr. Mgr. Bc. Dušan Kadlečík, Ústav etnológie SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

The study deals with the reflection of collectivization of agriculture and following functioning of the uniform agricultural cooperatives (abbreviation „JRD“) in the Slovak countryside. Its object of interest is the influence of the change of proprietary rights and property conditions on the peasant community evoked by establishing the new political-economic system after 1948. It outlines on the example of the village Krajné in Western Slovakia what this change brought for the peasant community, how difficult was becoming reconciled with this change for the peasant, what was the everyday functioning of uniform agricultural cooperative about, as well as the reflection of contemporary situation at the cooperatives after the social-economic changes of 1989. It aspires especially after getting hold of the social dimension of the process of collectivization of agriculture, as well as the phenomenon of uniform agricultural cooperative, which came afterwards into being and became the dominant and determining factor of development of life in the Slovak village in the 2nd half of the 20th century. At the same time the study attempts to contribute to the understanding of these historical changes above all from the point of view of peasant, later the worker of uniform agricultural cooperative.

Kľúčové slová: kolektivizácia poľnohospodárstva, jednotné roľnícke družstvo, vývoj slovenského vidieka

Key-words: collectivization of agriculture, uniform agricultural cooperative, development of the Slovak countryside

Ak chceme podať charakteristiku vývoja slovenského vidieka v druhej polovici 20. storočia, nevyhnutne sa musíme vysporiadať s otázkou kolektivizácie poľnohospodárstva a vzniku jednotných roľníckych družstiev (ďalej len „JRD“) na slovenskej dedine, ktorá znamenala historickú zmenu pre dovtedy najpočetnejšiu spoločenskú vrstvu Slovenska – roľníctvo.

Pri kolektivizácii poľnohospodárstva išlo o proces, v ktorom nie samotné vlastnícke právo k pôde, ale jeho obsah – jednotlivé vlastnícke oprávnenia fakticky prešli na štát, ktorý bol iniciátorom a organizátorom nového modelu poľnohospodárskej výroby – veľkovýroby, namiesto dovtedy prevládajúceho modelu rodinného hospodárenia na pôde.

Hoci sa tematikou kolektivizácie poľnohospodárstva zaoberala tak historiografia ako aj národopis, ich záber nebol do roku 1989 komplexný, vzhľadom na jestvujúce politické limity dobovej vedeckej práce. Ako poznamenal M. Leščák, „kolektivizácia ako princíp spoločenskej existencie a jej pozitívne i negatívne dôsledky sa nedostali vôbec do centra záujmu slovenskej etnografie a folkloristiky. A hoci sa už v roku 1952 o kolektivizácii poľnohospodárstva, po uverejnení koncepcnej štúdie J. Mjartana i po správach o terénnych výskumoch družstevnej dediny očakávalo, že sa zámer dotiahne do väčšej materiálnej práce, ktorá by priniesla živé postrehy o postupoch procesu združstevňovania“ (LEŠČÁK 1995: 378).

Priestor na pohľad a reflexiu týchto udalostí v rozprávaniach roľníkov v rámci etnologického výskumu sa vytvoril až po politickom zlome v roku 1989. Využívam túto možnosť, aby som prelomové obdobie kolektivizácie, jednej z najdramatickejších udalostí vo vývoji roľníckej komunity na Slovensku v 20. storočí, prezentoval v živých slovách roľníkov, ktorí sa stali väčšinou jej nedobrovoľnými účastníkmi. Táto štúdia sa pokúsi ukázať, ako kolektivizácia poľnohospodárstva zasiahla do stáročiami formovaného špecifického roľníckeho kultúrneho stereotypu, ako zmenila postavenie roľníka v spoločnosti, v akých osudových variáciách sa vyvíjal jeho ďalší osud v kolobehu dejín druhej polovice 20. storočia, ako sa s tým vyrovnával a aké boli reakcie roľníka, neskôr družstevníka.¹

Pramenný základ štúdie tvorí terénny výskum uskutočnený v obci Krajné a priľahlých kopaniciach. Táto lokalita sa nachádza v hornatej oblasti Myjavskej pahorkatiny, čo spôsobilo, že sa tu proces kolektivizácie poľnohospodárstva roztiahol na obdobie 23 rokov. Pôda v teréne ťažko dostupnom pre mechanizáciu bola definitívne skolektivizovaná až v roku 1972.²

Téma kolektivizácie poľnohospodárstva a fenoménu JRD otvára možnosť uskutočniť etnologický výskum tejto problematiky metódou orálnej histórie, charakteristickej zaznamenaním rozprávání, ich analýzou a interpretáciou ako prameňov historického a etnologického poznania.³ Metóda orálnej histórie zachytením príbehu ako výseku historického vedomia člena spoločenstva umožní vykresliť dejinné procesy zo zorného uhla pohľadu bežného človeka a objasniť dopad rozhodnutí elít na jeho život. Tieto udalosti nie sú osvetľované z pohľadu spoločenských elít, ktoré ich formovali a ktorý by bol primárnym záujmom historiografa, skúmajúceho predovšetkým archívy, ale ide o pohľad zdola – pohľad roľníkov, ktorí sa stali ich bezprostredným objektom. Pre obsahovo-tematickú analýzu materiálu z uvedeného výskumu a jeho interpretáciu v tejto štúdii je prvoradé, čo rozprávajú informátori, ako sa prejavuje historické vedomie a aké názory a hodnotenie udalostí nám sprostredkúva spomienkové rozprávanie ako formálny prejav orálnej histórie vo folklóre.⁴

Výskum metódou orálnej histórie predpokladá ako objekt výskumu historické procesy a ako subjekt ich pamätníkov. V prípade témy kolektivizácie poľnohospodárstva a fenoménu JRD na slovenskej dedine boli oba tieto predpoklady splnené. Čo sa týka pamätníkov, na

prelome tisícročí bol najvyšší čas na zachytenie ich spomienok. Pre pochopenie týchto udalostí sa kľúčovými stali informátori – roľníci, ktorí zažili obdobie pred kolektivizáciou, boli jej objektom a neskôr pracovali ako družstevníci v JRD, nakoniec boli aj svedkami udalostí po roku 1989. Rovnako dostali priestor v rámci výskumnej vzorky aj členovia, ktorí tvorili prípravný výbor družstva, vrátane miestnych členov komunistickej strany a bývalých miestnych orgánov moci v lokalite, a tiež členovia generácie, ktorá vstupovala do práce v JRD v 70. a 80. rokoch 20. storočia, ich reflexia udalostí bola zaujímavá najmä v kontexte zmien po roku 1989.

Kolektivizácia poľnohospodárstva ako politický cieľ

Vo vzťahu k povojnovému obdobiu (po roku 1945) možno konštatovať, že „idea kolektivismu v podobe družstevníctva bola síce na Slovensku dosť rozšírená, nie však v podobe výrobného družstevníctva. V roku 1947 pôsobilo na Slovensku 2500 družstiev (dobytkárske, potravné, skladištné, mliekárenské a iné), boli to však družstvá nevýrobného charakteru, zamerané na obstarávanie niektorého druhu služieb“ (PEŠEK 2002: 8).

Základnými atribútmi družstva sú: dobrovoľný vstup, družstevná samospráva a členské podiely, podľa ktorých sa rozdeľuje zisk. JRD ich však nespĺňalo. Družstvo ako formu hospodárenia s bohatou tradíciou na Slovensku⁵ zdiskreditoval politický režim po r. 1948 úpravou do JRD v záujme budovaného socialistického hospodárskeho systému. Právny základ kolektivizácie upravil zákon č. 69/1949 Zb. o jednotných roľníckych družstvách a vykonávajúce nariadenie č. 75/1949 Zb. Hoci zákon stanovil v prvom paragrafe zásadu dobrovoľného vstupu do JRD, samotná prax sa s deklarovanou zásadou často rozchádzala. Navyše protichodne pôsobili aj ďalšie časti zákona – zásadu dobrovoľnosti poprel zákonný princíp existencie len jedného družstva v dedine a následné zlúčenie zo zákona už existujúcich družstiev do JRD.

Aj na Slovensku vychádzala kolektivizácia z Leninových téz o organizovaní prechodu roľníckej malovýroby k socialistickej veľkovýrobe organizovaním roľníkov do nižších foriem družstevníctva a ich postupným prebudovávaním na výrobné družstvá. Prejavom takéhoto prístupu boli rôzne typy JRD. „V prvom type išlo len o susedskú výpomoc pri poľných prácach, v druhom type sa rozorali medze a rastlinná výroba bola spoločná, v treťom type sa už združstevnila aj živočíšna výroba. Štvrtý typ bol konečným cieľom, v ňom bol zavedený socialistický poriadok, a to rozdeľovanie odmien podľa práce, nie podľa vnesenej pôdy, či živého alebo mŕtveho inventára“ (ŠTEFANOVIČ 1997: 43). Prvé dva typy boli charakteristické pre rozbeh zakladania družstiev v prvej etape kolektivizácie koncom 40. rokov 20. storočia. V druhej etape koncom 50. rokov 20. storočia už prichádzalo hneď k zakladaniu JRD tretieho a štvrtého typu.

„Proces zakladania JRD výrazne spolitizoval IX. zjazd KSČ v máji 1949, a to tak v období predzjazdových príprav, ako aj v jeho priebehu. Štruktúry komunistickej strany organizovali súťaženie okresov v počtoch vytvorených JRD alebo prípravných výborov. Na straníckych konferenciách sa na ‚počesť zjazdu‘ vyhlasovali záväzky s presne určeným počtom JRD, ktoré budú založené ako ‚dar zjazdu‘“ (PEŠEK 2002: 11). Výsledkom zjazdu bolo vyhlásenie nezvratnej línie budovania socialistickej dediny, ktorého nástrojom sa stala kolektivizácia poľnohospodárstva. Prístup k zakladaniu družstiev v dlhšom časovom horizonte a pôsobenie silou príkladu odsúvalo v slovenských podmienkach vytýčený cieľ do ďalekej budúcnosti. Pre ďalší vývin kolektivizácie, najmä jej druhej etapy od r. 1956, bolo rozhodujúce presadenie sa radikálnych hlasov v KSČ, ktoré podnietili proces urýchleného zakladania JRD napriek odporu roľníkov.

Proces kolektivizácie poľnohospodárstva v obci Krajné

Ako prebiehala kolektivizácia poľnohospodárstva na miestnej úrovni priamo v styku s roľníctvom a aké vývinové tendencie slovenského vidieka znamenalo fungovanie JRD v obci načrtnem teraz na príklade západoslovenskej obce Krajné. Táto lokalita slúži ako model, ktorý môže priblížiť priebeh týchto udalostí a zároveň nám umožní poskytnúť na základe analýzy týchto faktov určité zovšeobecňujúce závery.

V Krajnom a okolitých kopaniciach históriu družstevníctva založil vznik potravného spolku v r. 1889, ku ktorému sa v medzivojnovom období pripojilo mliekárenské družstvo. Po roku 1947 sa tu začala písať história roľníckeho strojového družstva (ďalej „RSD“). RSD fungovali na Slovensku už v medzivojnovom období. V povojnovom období zohrali významnú úlohu v rozvoji mechanizácie poľnohospodárstva. RSD vykonávalo pre roľníkov agrotechnické práce a dopravu za stanovené poplatky. Jeho éra sa skončila zákonom č. 69/1949 Zb. zlúčením do JRD. Ako sa ukázalo, povojnová existencia RSD sa stala len jednou z etáp prípravy na vznik JRD.

... Já som bol f strojovém družstve. Mali sme sejačku, pluhi, traktor patnátku škodofku a jeden zeter. To sme mohli požíčavat, pomahat súkromním roľníkom, orat ludom a sebe jako členovje. A v Bratislave sme chodeli o traktor, jako pridelit nám traktor. Tak ten jeden úradník mi tam hovorel: „Čo je kolchozníci! „ – „Reku šak to neni kolchozné, strojové.“ – „O nejakí čas už ste aj v družstve.“ Povedal, že to je příprava... (m., 1913).⁶

JRD vzniklo v Krajnom v októbri 1949 ako tzv. menšinové družstvo. Prvotnou základňou pre jeho vznik boli členovia komunistickej strany, ktorí toto plnili ako úlohu stanovenú okresnou organizáciou strany. Myšlienka kolektivizácie, v tej dobe väčšinou roľníkov považovaná priam za kacírsku, narazila v lokalite na ich tvrdý odpor, čo dávali najavo aj na ustanovujúcej schôdzi menšinového družstva. Menšinové družstvo, možno povedať, začínalo z ničoho. Nedostatok pôdy vynahradiť zabratie obecnej pôdy. Rovnako bol nedostatok strojov. Napriek tomu elán do roboty nechýbal. Spoločná doprava družstevníčok na polia na voze a za spevu mala reprezentovať vznikajúci nový spôsob práce v kolektíve. V júni 1955 na zasadaní ÚV KSČ sa rozhodlo o začatí druhej etapy kolektivizácie, a tak ďalšia vlna odporu v lokalite nastala v roku 1957. Táto mala dokonca formu účasti miestnych stredných roľníkov na protestoch v Prahe. Jednotný odpor roľníkov sa však pod tlakom okolností rozpadol a napokon vzniká tzv. rozšírené družstvo.

... To potom začali z Mijavi, chodjevali tu z okresného víboru strani. Tak nás k tomu, členovje, kerí sme s tím súhlasili, tak sme založili přípravní víbor. To sme sa zišli, to bola kinosála, tam už sa ti ľudje zbjérali a vikríkali na nás. Čochvíla sme sa ich aj báli, oni si zavolali aj de otkál lidí, abi sa to nerobelo. Tak založili sme tu menšinové družstvo. Nás bolo len pár, tri traktori boli. Vačšinu tích majetkof tam bolo obecné f prvém rade. Čo sme dali, ani sme nemali majetku, ale vedeli sme robít, najme ženi. To sme chodeli na voze veselé ze spevom, na nás ukazovali ludje... F štiricátomosmém sa to zakladalo. A f padesátmdruhém sa začala robít komasácia... Ale potom ket sa družstvo založelo, prestala sa robít a čakalo sa na toto. A tak sa ale dvacat vačších gazdov zebrale a do Prahi išli protestovat proti tomu. No leš oni prišli s Prahi, medzi tími takí njekerí, kerí ostali doma, popotpisovali. No a ti ket sa vrátili, tak už nebolo pomoce... (ž., 1920).

Začínajúce menšinové družstvo vyžadovalo zvýšené budovateľské úsilie. Častá bola brigádnická výpomoc príslušníkov rodiny člena družstva bez nároku na odmenu. Problémy boli dokonca s peniazmi na výplaty členov družstva. Družstevníci si postupne zvykali na nový spôsob hospodárenia najprv prostredníctvom spoločnej žatvy na ešte vlastných poliach v I. type JRD, neskôr sa ich pozemky scelili a plynule sa prešlo do JRD II. typu.

Toto sa udialo na jeseň 1950, keď bola spustená technická úprava pozemkov. Menšinovému družstvu sa pritom vychádzalo nanajvýš v ústrety. Družstevníkom boli pridelené role najlepšej kvality, a to v blízkosti dediny na úkor súkromne hospodáriacich roľníkov. Po rozšírení družstva v r. 1957 sa znova pristúpilo k technickej úprave pozemkov. V tento čierny deň pre roľníkov vynikla najmä odbojnosť žien, ktoré sa všemožne usilovali zabrániť jej prevedeniu – aj vlastnými telami. Citovaná ironická poznámka pracovníka strojovej stanice, ktorá vykonávala rozorávanie polí, len dokrešľuje situáciu, keď sa nebral ohľad na bolestivosť tohto procesu pre roľníka.

... Ze začátku to bolo slabé. Mi ket sme mali to menšinové, tak víplati aj za tri měsíce sme mali. Ale už potom sa to začalo trochu zlepšovat, a nakonec si na to šetci privikli, že bi si ten majetek nigdo nebol bral. Ale ze začátku tak to sme chodili, hovorím, dojit, kurit, aj zadarmo, aj šeljako sme robili. Lebo moj robil na Mijave ve fabrike, ale ket boli brigádi, tak chodil a penjaze nebral. Tak sa pomahalo temu družstvu ze začjatku. A to ti prvé žatvi, čo boli, sme si obrábali a sme si chodili jeden druhému pomáhat na svoje vlastné ti polja. A potom sa to dalo dokopi. Už sa to potom začalo osjevat aj brat spoločne, tak každý si nechal tu záhumjenku a ostatné sme dali sústredit. Tak ti ludje kerí nešli do družstva, to sa pravda posunulo dalej, abi to družstvo malo pokope. Vjem, že kolko rázi, ket bol takí tvrdí, dostal ten Podháj, hodne dalej ot seba. No a už ket bolo roššírené, potom sa to začalo v jeseni orat, rozorávat role. A ešte boli aj takí, čo ket orali. Tam v jednom mjeste, traktori už išli a ti kerí neboli v družstve, ženi si aj do brázdi lahli. Teda nesúhlasili s tím. A mali sme takého opravára na tej strojovej stanici a išli sa tam pravda kukat, ket sa to začalo rozorávat a ten hovorí: „Oreme aš pod nebo.“ Hí, čo ti ludje robili... (ž., 1920).

Miestni členovia komunistickej strany zohrali rozhodujúcu úlohu nielen pri vzniku menšinového družstva, ale boli z poverenia strany naďalej nápomocní pri propagácii „družstevnej myšlienky“ pred vznikom JRD v r. 1957. Stali sa súčasťou starostlivo pripravenej agitačnej kampane.

... No šeljako bolo. Hovorím, boli aj takí zatvrdilí, ten bi si bol dal ratšej ruku odrezat, ako bi bol mal potpísat. A ket sa to malo roššírit, mi sme sa nachodili jako členovje strani po tých ludoch presvjétcat... (ž., 1920).

... To boli aktivisti, ktorých s fabriki vibjérali, takzvané agitačné dvojice. To prišli zo závodov, z úradov a porobili sa dvojice a chodili presvetčuvat... (m., 1924).

Súčasťou kampane bola cielená propaganda, zahrňajúca aj letáky a nápisy zamerané voči tým, ktorí odmietali myšlienku družstva. Ale ani roľnícka antipropaganda nedala na seba dlho čakať. Táto smerovala na aktérov dejinných zmien, ktorí u roľníkov autoritu nevzbudzovali a celý proces iba spochybňovali.

... Šecko možné bolo, aj letáki, popísané na budovách. Povipisované šeljaké somarini na tých ludí, čo nesceli fstúpit. Ná robelo sa šeličo. Tu na richtárovém celá stena bola zapísaná, čo napísali na richtára neplechu. Ten bol na okresném víbore strani, jako predseda, tak to postahovali semkaj a hotovo. To boli bezzemkovja, čo nemali nič. To boli richtár takí. To kedisik bol richtár najbohatší sedlák, mosel bit za prvej republiki... (m., 1920).

Dobovú propagandu možno charakterizovať ako dobrovoľnú metódu zakladania JRD. Táto však od začiatku narážala na značný odpor roľníkov, ktorý bol o to silnejší, o čo silnejší bol vzťah roľníka k vlastnej pôde.

... Aš f tom štiricátomosmém, ket to zvítazela tá oná, potom sa to začalo združovat. Ale oni najprv len jako prehovárali tých ludí. No a ludje sa tomu bránili, ket to nevereli tomu. Každí verel len tomu svojemu, čo to mal jako svoje... (ž., 1928).

Niet sa čomu čudovať, korene tohto vzťahu naznačuje aj nasledujúci miestny historický

exkurz: „Od druhej polovice 16. storočia začína v regióne Myjavskej pahorkatiny osídľovací proces tzv. vnútorná kolonizácia alebo inak nazývaná – kopaničiarska. Noví osadníci hoci mali postavenie poddaných, väčšina z nich sa mohla slobodne sťahovať z miesta na miesto po vyplatení predpísaných dávok panstvu. Okrem toho mali úplné dispozičné právo na svoje pozemky (kopanice). Jedinou ich povinnosťou bolo odovzdávanie šafranu, prípadne peňažného ekvivalentu od užívaných pozemkov. Faktické vlastnícke právo kopaničiarov na svoje pozemky vyplývalo zo skutočnosti, že noví osadníci museli svoju budúcu pôdu vyklčovať a zúrodniť na vlastné náklady“ (LUKAČKA 1992: 18).

Tzv. aktivisti mali pri podomových náboroch mizivú úspešnosť. Niekde ich ľudia vyhodili a nechceli sa s nimi baviť. Niekde ich vypočuli, no presvedčiť sa nedali. Ako prebiehal takýto nábor nám dokumentuje nasledujúci úryvok z podania.

... *Bola jeseň. Šúpali sme kukuricu, pomáhali sme si jeden druhému. Bolo nás tam veľa dospelých. Prišli, ale traja boli, kerí už boli jako ve družstve a začali nás presvjetčat. Abi sme aj mi fstúpili do družstva, lebo toto nebude mat budúcnost ako sa hospodári, lebo bolo po vojne a šetko bolo drahé. Neboli bi rolníci mali takú možnost zakúpit si stroje. Presvjetčali, že ket sa scelja, dajú spolu, že aj štát pomuože a že sa tolko nenarobá. Že inak budú mat velké kontingenti a nebudú ich moct splácet...* (ž., 1926).

Z hľadiska úspešnosti lepšie na tom neboli ani náborové schôdze a ani na základe predvolania uskutočňované osobitné pohovory s každým roľníkom na miestnom národnom výbore. Hoci miesto ich konania malo pridať svojou oficiálnosťou na ich význam a využiť v prospech vecí u ľudí všeobecne rozšírený rešpekt pred úradmi, roľníkov to nezaskočilo a svojich ideálov sa nechystali tak ľahko vzdať.

... *To dostali z okresu tlačivá, prihláški. Spravili schuodzu, abi sa občanja zišli. Njektori sa zišli a kerí sa nezišli, prišli za nimi s tlačivom. A ket už prišli na tú schuodzu, prehovoril ten, čo ich vjedol s okresu a oni šetci ti rolníci stali a začali spjevat pobožnú pjesen „Odítte satané“ a tak sa zobrali a išli preč s tej mjestnosti...* (ž., 1926).

Špecifická situácia bola najmä na kopaniciach. V jednotlivých osadách nikto nechcel byť prvým, ktorý by sa vzdal dovtedajšieho spôsobu života. Roľníci v kútiku duše dúfali, že nové ohrozenie pominie, a tak zaujali vyčkávaciu taktiku. Spôsob ako sa vyhybať podpísaniu prihlášky bolo odvolávanie sa na nejakú autoritu v osade a viazanie svojho podpisu na podpis dotyčného. Kolektivizačnej mašinérii potom stačilo venovať všetko úsilie na zlomenie odporu u takéhoto roľníka, ktorý požíval v obci úctu, vyplývajúcu zo spoločenského postavenia. Využívala pritom aj zlomyseľné predvolávanie na úrad v čase zberu úrody.

... *Ket sa začalo zvečšuvat družstvo, tak tedi už hodne nahánali, tak mosel potpísat, ket už nemal aj chuti. Nuž to bolo také. Mosel si veru aj ot hubi otrhnúť, ket scel kúpit kúsek zeme. Ale hentim na tom nezáležalo, ti len sceli, abi to človek dal. No tak potpísal tatko. Já som povedal, abi potpísal, čo sa dá od nich tírat a pomáli aj bit sceli človeka. Mi sme mali tích rolí najvjácej, trinást hektárov. Aj susedje sa vihovárali, že jak potpíše tatko, aj oni potpíšu. Tak jak tatko potpísal, potom už potpísali šetci...* (m., 1925).

Z nasledujúcej ukážky vidieť, ako sa dilemma osobného rozhodnutia stávala často podhubím konfliktu v rodinách.

... *Brat mój, na teho sa odvolali v celej osade. Že jak ten potpíše, že aj oni potpíšu. Tak trápili len teho jedného. Každí den, celí den ho tam drželi. A už to nemohel vidržet, ket celí den ho tam drželi. Aj robota bola doma a čo on ani nehovorel, čo s ním robeli. Nescel pridávat aj nám starostí. Ale už naposledí hovorí: „Já nebudem chrbet za nikeho držet, ket sa šetci odvolávají. Sú tam aj takí konári - mi sme boli len kravári. Já nebudem chrbet za nikeho držet, potpíšem.“ Moj sveker na neho prišjel s pastámi. „Nepotpíšeš, ešte aj moje*

potpisuješ!“ Plač tam bol, jak kebi súdni den bol, ket už odchádzal to potpisuvat. Kriku hrozne teda. Ale brat hovorí: „Já ket sa roboti nebojím, já si na seba zarobím ždicki.“ Aj teda šak sa mal dobre. Robel se ženu na družstve a dobre sa mali... (ž., 1922).

Súbežne s dobovou propagandou a agitačnými akciami štátna moc pristúpila k metódam zakladania družstiev, ktoré je možné charakterizovať ako nedobrovoľné. Jednou z nich bolo agitačné pôsobenie na pôde okresných orgánov moci, ktoré dosiahlo takú intenzitu až sa priblížilo k šikanovaniu roľníkov. V súvislosti s takýmto postupom sa v sledovanej lokalite vyskytlo niekoľko osobných tragédií, ktoré boli jeho priamym dôsledkom v kontexte s ťažkým vyrovnávaním sa roľníka s tým, že mu chcú zobrať jeho pôdou, ku ktorej mal bytostný vzťah.

... No aš potom f pedesjatomsjedmom to začali chitat tvrtšje uš. Začali predvolávat tích ľudí na mjestni národní víbor, potom na okresní národní víbor na Mijavu a tam ket nescel potpísat, tak ich tam aj nechávali do rána, čo tam presvjétčali. Na druhí den ho zas zavolali, abi prišjel. No a uš kerí bol takí slabší, tak to potpísal. Uš ket toho bolo moc. Ale bolo aj takích, čo si aj život zezbral, čo prišli tak o nervi pri tom... (ž., 1928).

Nevybrané spôsoby navádzania do družstva okresnými štruktúrami sa niekde vývinom situácie zmenili na vydieranie. Hrozba pokút a trestnoprávných sankcií viedla nakoniec k podpisu prihlášky do družstva.

... Tuto f Krajném aš takú svinobu nerobeli. Tu tak mjerne to ondjeli. Ale veru njegde, hen na mijavském, tam aj chrapún im nadávali. Či to bola pravda ja nevjem. Že aj z okna, že ich pozhadzujú, tam desik f škole. Tak špatno ondjeli, potpíšeš lebo nepotpíšeš, ti chrapún a de jako. Tak ich sceli viprovokovat, že im na prsti stúpali, na palce. Bol blíske neho a ket bol takej prutkej povahi, pravda si to nedal, bol bi fúkel tomu náborčíkovi a uš pravda mali nanho, už ho mohli, už mali nanho paragraf. Uš ho mohli zavret, už mu vimerali. Mu povedali, but zaplatíš tolko pokuti, no a šak nemal na pokutu, tak potom but to potpíšeš do družstva, lebo ideš zavret... (ž., 1931).

... Na Starej Mijave, tam že ich zobrali do jakejsi šopi a tam ich držáli, ani velice jest, hladní boli. Aj ottál to tedi aj tri rázi, lebo dva rázi cez den tích starcov voláli, abi tam prišli. Povedali im o tolkej a o tolkej hodine tu prídeš. Nestihel príst domu, poobede mal príst zas. A ket neboli, vihrážali sa im pokutami. A pomoc si nepomóhel. Pravdi sa nedožádal. Mohel, ist, de scel. Šade len to jedno húdli: potpíš do družstva a hotovo... (ž., 1931).

... Alebo chiteli sedláka varit pálené a že ket potpíše, že mu nič neurobá... (m., 1931).

Niet divu, že takéto spôsoby, ktoré išli ruka v ruku napríklad s prepúšťaním z práce členov rodiny, ktorá nesúhlasila s podpísaním prihlášky do družstva, a napokon aj s možnosťou konfiškácie majetku zarytých odporcov podľa zákona, vytvorili ovzdušie davovej psychózy a viedli k masovému vstupu do vznikajúceho rozšíreného družstva. V niektorých prípadoch sa nátlak nedotýkal len samotného roľníka, ale zasiahol aj jeho deti, ktoré sa v prípade odporu rodičov museli rozlúčiť s ďalším štúdiom.

...Tak sa zakladalo družstvo. Hen mójho manžela poslali z roboti domu, ket sme nepotpísali. Ná, ale potom počase, tak za mesjac chodili, že teda či potpíšeme, lebo nije. No a s takú krutostu sme to teda jakosik potpísali. Boli to tedi zlé časi. Taško to na šetkách dopádalo. Ženi plakali, že to dajú zadarmo do tích družstjev. Nemali sme toho moc, šak dva hektáre sedemdesát, ale bolo to pre nás živobitje. Potom ho zezbrali spátki do fabriki a ja som začala robit na družstve... (ž., 1930).

... Prví fstupovali do družstva tí, čo mali menej puódi. A potom uš aj tí vačší boháči. Tí až neskuor, lebo ket ich predvolávali i do okresu a de kade a vihrážali sa im. Deti im nezali do školi njektorím. Moseli to popotpisuvat potom uš postupne... (ž., 1935).

... No a potom ket už nefstúpil ani po tom nátlaku, tak potom sa pristupovalo podľa pedesiatki. Bol višjel zákon a podľa toho sa to zlikvidovalo a pričlenelo k družstvu a jemu sa nechála záhumenka... (m., 1924).

Tí, ktorí naďalej odmietajú myšlienku JRD, sú označovaní za kulakov, nepriateľov ľudu, sabotérov zásobovania národa potravinami. K pokutovaniu pod rôznymi zámienkami a väzneniu sa pridáva povinnosť slúžiť vo zvláštnych vojenských oddieloch PTP (pomocný technický prápor). Ako konštatoval D. Ratica „používanie ideologickej nálepky „kulak“ resp. „dedinský boháč“ často nesúviselo priamo úmerne s rozsahom majetku postihnutého, ale skôr s jeho ochotou či neochotou podriaďiť sa presadzovanej politike združstevňovania“ (RATICA 1991: 113).

... Aj ti kontingenti. Ket sa mu to nepodarilo, že je proti štátu. Krava ti neostala telná, lebo prasátko skapalo. Víkonních sedlákov poničeli. A ket to nemohel splniť. Ešte kerí bol vojak, dotál bol, ale zebali na vínimočné cvičenje padesát, šedesátročného človeka a do Jáchimova zebali, do uniformi ho obľekli na nútené práce, pétépáci, pomocní technický prápor. To nám nemali robiť tedi tím ocom našim, tej chvíle, ket im čosik chýbalo. Veru to nemali robiť takto, do bi nebol stihol, bol bi si dal role lebo do árendi, lebo predal, lebo bi to bol nechal tak jak družstvo teras na úhor ležát... (m., 1929).

Zvyšky súkromne hospodáriacich roľníkov, ktorí neprestávajú odolávať, boli znevýhodňovaní tým, že boli počas kolektivizácie a rovnako po jej uskutočnení pozemkovo vytlačaní na okraje plôch pre poľnohospodársku veľkovýrobu väčšinou do nevýhodných stanovištných podmienok a do veľkej vzdialenosti od sídla. Toto sa nemohlo neodraziť na efektívnosti hospodárenia a často bolo príčinou neskoršieho podpisu prihlášky do JRD.

... Také najlepšie role, to si zebalo družstvo. No a tuto tím súkromníkom, to nám podávali po tých brehoch. Lebo tuto s tím traktorom, lebo aj s tím kombajnom, ket to bolo úske a visoké, ako aj ti prvé kombajni boli, sa to lúbelo prehodiť. No a potom to tak trvalo až do toho šedesátehoosmého, čo tak robili stimi sedlákmi. Moseli to, kerí nesceli, potpísat... (ž., 1928).

No najrozšírenejšou metódou nedobrovoľného charakteru, ktorá mala podporiť „družstevné hnutie“ a viesť v konečnom dôsledku ku vstupu väčšiny roľníkov do JRD, bola metóda ekonomického donútenia. Táto sa realizovala v podobe diskriminácie súkromne hospodáriacich roľníkov stanovením vysokých kontingentov (povinných dodávok poľnohospodárskych výrobkov rastlinného i živočíšneho charakteru) a nízkych výkupných cien.

Kontingenty neboli novým javom v roľníckom prostredí. Už počas nemeckej okupácie boli zavedené v Protektoráte povinné dodávky. Po vojne tento kontingentový systém ostal v platnosti a rozšíril sa aj na Slovensko. Neskôr ho nahrádzajú kontraktácie. V 50. rokoch sa pristúpilo od kontraktácie k výmerom (administratívno-právnemu aktu), ktoré sa praktizovali voči všetkým roľníkom, nielen voči tým, ktorí neboli ochotní uzavrieť zmluvu na odpredaj produktov na verejné zásobovanie (SIKORA 1997: 60-64).

Kontingenty boli odstupňované podľa výmery vlastnenej pôdy a určovali životnú úroveň roľníka. Túto hodnotili informátori nasledovne.

... Dost taško sa žilo. Čo sme dorobeli, sme predávali lacno. To národní víbor pretpisoval fšecko – obilje, zemjaki, vajcá, maso... Do Krajného sme to vozili, tam bol víkup... (m., 1922).

... Jako sme mohli, tak sme žili. Veru bjédno. Kebi to teras tak bolo, tak nevjem, čo bi každý povedal. Sme mali pres dva hektáre, no a to bolo najhoršie. Najvác sa moselo ot toho platit. Už ket bolo menej, bol hektár, lebo tri, už to bolo také skromnejšie, ti dodáfki... (ž., 1911).

... Potom ti roľníci, keď boli súkromní, tým kontingenti ohromné dávali. Také, čo sa to skoro nedalo ani unjesť. Fšetko len tam predat a za lacný penáz. No šak meter zemákov stál osemnásť korún, čo sa odevzdávalo... (ž., 1928).

... Aj vichovali ľudje masso, išlo preč. Predat sa moselo lacno. Mój odevzdal bika, vjéte čo, za jedného bika kúpel štiri stolički. Bjéda bola... (ž., 1927).

Na dôsledné zabezpečenie plnenia obilných kontingentov dbal pri žatve tzv. komisár, ktorého povinnosťou bola presná evidencia vymláteného obilia. Ako túto povinnosť vykonával, záležalo len na konkrétnom človeku. Často držal v rukách osud roľníkovho gazdovstva.

... No šak tedi bol aj komisár pri tých mašinách. Ten ti to šetko písal. Kolko si namlátel, to šetko písal šetki vrecá. To bývali takí mladí študenti. Ná, njekeří bol takí, čo hovori: „Nebudem vám to šetko písať, njejde si to skovajte“... (ž., 1928).

Koncom roka sa urobilo na úrade zúčtovanie a ak zostal roľník nejaké dodávky dlžný, čakali ho administratívnoprávne sankcie. Hoci bolo ešte súkromné hospodárenie, gazda bol v zmysle potravinovej politiky štátu obmedzený vo voľnej dispozícii s vyrobenými produktmi. Na porážku statku dokonca pre vlastnú potrebu sa vyžadovalo úradné povolenie – tzv. „zakáľací list“, ktorý sa vydával až po splnení spomínaných kontingentov.

... Ani zabit som si nemohel, lebo som nesplnil šetko, čo mi pretpísali. No jeden rok sa tak stalo, že bola neúroda a mosel som dva aj pol metra ešte kúpiť na kontingent obilja, abi som si mohol to prasátko zabit... (m., 1932).

Ďalšou sankciou za nesplnenie dodávok bolo v dobe povojnového lístkového systému až do r. 1953 neposkytnutie lístkov na potraviny ako bol napríklad cukor. Hoci sa povinnosť plniť kontingenty vzťahovala aj na menšinové JRD, snaha zabrániť výstupu roľníkov z neho, ktorí takto reagovali na spomínanú sankciu, viedla úrady k uloženiu výnimky pre družstevníkov. Bežný roľník však s takýmto prístupom nemohol počítať. Niet sa čomu diviť, že družstevníci si potom nový spôsob hospodárenia rýchlo obľúbili.

Od začiatku 50. rokov sa kontingenty čím ďalej, tým výraznejšie stávajú nástrojom na urýchléné dokončenie kolektivizácie. V plánovaní a uskutočňovaní ich výkupu sa prejavila neznalosť miestnych pomerov, čo bolo cielené. Výmery nerešpektovali bonitu pôdy v lokalite. Okrem mäsových dodávok, mlieka, vajec a plodín typických pre lokalitu, ukladalo sa na kontingent aj pestovanie netypických druhov zeleniny v nevyhovujúcich podhorských podmienkach, čo malo donútiť k rezignácii súkromne hospodáriacich roľníkov. Roľníkom neostávala iná možnosť ako podpísať prihlášku. So zvyšujúcou sa výmerou pôdy sa totiž zvyšovalo množstvo kontingentov takým spôsobom, že sa nedalo reálne vyrobiť. Hranicu únosnosti prekračovali najmä dodávky mäsa. Roľníkom sa ich nepodarilo splniť ani vzájomnou spoluprácou. Hrozba väznenia sa v mnohých prípadoch stala skutočnosťou.

... A to pretím boli velikánske kontingenti a šetko nevládal splatiť. Ket nestačel, tak ho potom zavreli a tam mosel sedet. Šak s tým nič nedokázali. Zas mi sme moseli šecki decká robiť jak otroci, ket tato chíbal. No nesplnel masso, šak toho mával aj više dvacat metri, bravčovini. Mal patnásť hektárov, tak mosel na to mnoho splniť. Masso hovadzje a už to hovadzje aj tak robel, že ket volado odevzdával kravu a mu zvišovalo, tak to masso ot teho kúpel ostatné, abi si splnil kontingent. Lebo to sa nedalo splniť šecko. Potom šak už ket prišiel z base, porát ho volali na národní víbor, aj bes šetkého potpísal. Já nevjem, či mu tam robili zle f tej base... (ž., 1926).

Okrem väznenia na psychiku roľníka ťažko doliehala prísna realizácia úradného výkupu po nesplnení predpísaných kontingentov. Tento realizovala komisia zložená zo zástupcu národného výboru a výkupného závodu za asistencie príslušníkov Verejnej

bezpečnosti. V praxi sa to dialo tým spôsobom, že sa v rozsahu nesplnenej dodávky všetky poľnohospodárske výrobky, ktoré boli nájdené na hospodárskom dvore roľníka, vrátane statku, vykúpili za úradnú cenu, pričom sa vôbec nebral ohľad na to, či bude môcť roľník založiť novú úrodu. Vzhľadom na množstvo a charakter výkupu to väčšinou znamenalo faktické znemožnenie ďalšieho hospodárenia roľníka a bolo veľmi frekventovaným dôvodom prílevu nových členov do družstva.

... A to prišli s autami, pobrali šecker. Mama ta sa žďicki naplakala. Čo sme sa nažebračeli, narobeli a takto nám to šetko zeberú. Mama veru aj orávala a šetko robela. Ohláseli nám, že nás prídu vivážiť. Šetko čisté zbožje, šetko zebralei, akurát čo zostal ten druhý klas pre sljepki... (ž., 1926).

Povinný lacný výkup dodávok poľnohospodárskych výrobkov spravil pre väčšinu roľníkov z hospodárenia na svojom nerentabilné živorenie. A na základe splnenia dodávok sa jednalo o prihláškach do družstva. Kto nemal splnené, musel podpísať do JRD a často aj pod tlakom náborov, na ktoré majú roľníci trpké spomienky.

... Tá kolektivizácia v bujnejšej fantázii bola potom až f tom padesátém sedmém roku. Ket nás volali na Mijavu. Poslali predvolánku a tam hlúposti do nás fľkali. Potpísat, potpísat, budeme sa dobre mat. Ti budeš orat a mi budeme žrat, tak sa budeme dobre mat, slubovali nám. Sácali do prsí, pluvali do tváre, po nártoch stúpali. Za ucho som teda nedostal, ale do prsí ma sácali aj pluvali do tváre, oplani... (m., 1929).

Z vlastnej vôle vstupovalo do družstva koncom 50. rokov 20. storočia veľmi málo ľudí. Dôveru k štátnej politike kolektivizácie nevzbudzovali ani prísluby, ktoré viazali vyplatenie vloženého inventára až na budúce hospodárske výsledky JRD.

... Určití ľudia s presvetčenja potpisovali prihláški. Určití ľudia boli donútení. Komunista mosel ist, to bolo vládne jakésik narjadenje scelit puódu. Bolo povinnostou do toho družstva sústredit, či kravu, jalovičku, lebo aj prasa, mosel sústredit. Tam sa to odovzdávalo, hodnotilo sa to. Šak ket sa bude družstvu darit, dobre sa bude hospodárit, potom sa to bude preplácat. No s tím sa potom hospodáril... (m., 1921).

Hoci to nemožno príliš zovšeobecňovať, roľníci s malou výmerou pôdy v zásade vnímali celú situáciu odovzdanejšie. To však nemožno povedať o stredných roľníkoch.

... Nuš tím chudákom na tom nezáležalo. Takím šprtkárom jako aj mi sme boli. Ten bes šeckého potpísal veru. Nás nenahánali, abi sme potpísali, lebo čo. Čo já vjem, či ale ráz, dva mu njeđdo povedal mojému a potom išjel a potpísal a mali sme pokoj. Ale v Matiovci tam býval takí šramot. Ludje tak robeli, aj kapse pobrali tím, čo ich chodeli navádzat. Len čoch očula, šak som tam nebola. Ket tam boli, desik si tu kapsu nechál, čo tam mal nejaké papjere. Jakásik baba z Matiovca mu to zebrela a utekala preč. Jedného boli aj do záchoda zavreli desik... (ž., 1910).

... K nám chodeli Hrachoviščané robit nábor. Tu si sadli a už sedeli. Šak na čo chodeli k nám, že abi som potpísal. Nepotpíšem a nakonec sme skončili v krčme. Tam bolo ľudí plno, aj ti funkcionári tam chodeli a tam sa to potpísalo. Dal som prihlášku a bolo hotové. Šak u tých malích to nebol problém. U tých veľkých, hovorím, aj pet, šest rázi bol na Mijave, zavreli ho a nepotpísal... (m., 1920).

Jednou z etáp prípravy kolektivizácie, ktorá predchádzala neskoršiemu obdobnému sústreďovaniu inventára po založení družstva, bol nútený výkup strojov od súkromne hospodáriacich roľníkov. Uskutočňoval sa na základe zákona č. 27/1949 Zb. a politicky sa zdôvodňoval ako oslobodenie roľníkov spod vplyvu a vykorisťovania statkárov a kulakov. V skutočnosti v lokalite Krajné postihol stredných roľníkov. Náhrada za vykúpené mechanizačné prostriedky nebola vyplatená. Dôsledne sa vykonalo najmä rýchle sústreďenie

mláťačiek, napriek tomu, že neboli na ich ochranu pred nepriaznivým počasím vytvorené podmienky. Následkom toho sa väčšina z nich zničila, čo ohrozilo úrodu v ďalšom roku. Na to sa však nepomyslelo vzhľadom na prvoradý cieľ - pokoriť roľníka a zbaviť ho materiálnych predpokladov súkromného hospodárenia, aby ani náhodou neuvažoval o vystúpení z JRD. Pôvodným majiteľom zostala len možnosť obsluhovať zvyšný počet funkčných mláťačiek, ktoré boli majetkom strojovej stanice, v profesii „mašinistu“.

... A ket sa družstvo zakladalo, tak jako vikúpili stroje. Čo pobrali mlatacje mašini, to bolo povedané, že vikúpili. Zali to na strojovú stanicu a tam štiri, pet, čo pot strechu vešlo, ale ostatné ostalo na snahu a ket sa to na budúci rok začalo užívat, rostráslo sa to, pokazelo. A potom ket sa začalo v auguste mlátit, bol október, november a ešte omlátené nebolo. Nám tješ tak mlatačku boli vikúpeli. Na rolu sme vozeli hnoj a zatál nebezpeční, tajní, či jako sa im hovorelo, judáš iškariotskí, dávali pozor, kedi nebudeme doma. A ze strojovej stanice prišli. Ani ju cez vráta netahali. Vitrhali deski a ze šopi mlatačku vikúpeli, zadarmo zebali. Ale ja som potom chodel s tu družstevnú ze strojovej stanice... (m., 1929).

O stroje a náradie, ktoré si roľník postupne nakúpil do hospodárstva, prišiel na základe spomínaného zákona alebo ich spolu so živým inventárom musel vložiť do družstva za úradnú cenu s častým príslubom neskoršieho vyplatenia, ktoré sa však nikdy nezrealizovalo. Až po transformačnom procese družstiev v 90. rokoch 20. storočia dostal len podiely v družstve. Po vstupe do JRD roľníci vložením svojho mŕtveho inventára vytvorili prvotné mechanizačné podmienky pre deklarovanú veľkovýrobu. Živý inventár sa zasa stal základom genofondu pre živočíšnu výrobu. Chýbali však nielen skladové priestory, potrebná infraštruktúra, ale aj priestory na ustajnenie zvierat v podmienkach veľkovýroby. Všetko sa začínalo budovať od základu. V dôsledku toho sústredené zvieratá často zostávali v opatere u pôvodných majiteľov ako družstevný majetok. Navyše sa využíval ešte každý voľný priestor v ich hospodárskych dvoroch. Z počiatočného obdobia fungovania družstva si rozprávači trpkosť spomínajú na hospodárske ťažkosti a veľmi malý zárobok za namáhavú prácu, ktorý by ich spolu s rodinami sotva bol vyživil, nebyť záhumienku, ktorý si roľník mohol nechať.

... Šecko sa dávalo do družstva. Aj zemjaki sa odebrali, aj kravi. No mi sme dali pravdu povedjac pet kusov koní. Na tých sem tam aj robjeval a ešte dali dvoch do našej maštale, čo sme doma chovali, ale z družstevného. Za to som mal nejakú tu poldruha jednotku denne. Boli ti jednotki slabé a viplácala sa len polovička. Tá druhá ostávala jako v družstve. Ale už potom podle toho jako už družstvo hospodárelo, sa potom viplácala. Čo som zarobil tristo korún za mesjac to bola almužna... (m., 1922).

Sústredovanie inventára pri rozširovaní JRD koncom 50. rokov 20. storočia bolestivo zasiahlo nielen vlastnícky cit k majetku, ale u roľníka vypestovaný aj citový vzťah k zvieratám, vlastnej kravke, koňovi, ktoré mal odovzdať. Napokon neskôr sa museli definitívne rozlúčiť so svojím statkom, ktorý by malá záhumienka neuživila.

... Aj tá moja Stračena, tú som dostala do vena. Kolko len nadojela, aj tá mosela ist tam, zebali ju a bolo... (ž., 1920).

... Pravda dotál tím živím potahom sa oralo, kravi, kone. Šak potom sa to kinoželo, šetko išlo do Holandska, de kade a za bagatel. A čo šak tedi to ludje ničeli šetko. Ná je to tam šetko. A už fčil, ket si zebali, nech si robá... (m., 1925).

Kronika JRD zachytila, ako sa neskôršie k odsunu do družstva sústredených koní na jatky, odôvodnenému rozvojom mechanizácie, s nevôľou až rebelantsky postavili niektorí členovia, ktorí sa nedokázali rozlúčiť s kedysi vlastnými zvieratmi.

„... Výber koní na jatočné účely previedla komisia. Odsun koní nebol prevedený dostatočne, nakoľko členovia, ktorí mali kone priviesť na odsun, tak neurobili. Člen N. S.

odišiel zo spoločného chovu s koňmi, vozom a ostatným príslušenstvom a takto znemožnil odsun koní, ktoré komisia určila na odsun. Kone podržal doteraz doma. Za účelom splnenia úlohy správa družstva ukladá súdruhovi P. vec oznámiť orgánom VB...“ (Kronika JRD Krajné, s. 61).

Pri otázke členského vkladu po vstupe do JRD treba upozorniť na to, že každý člen mal nárok na záhumienok. No tento nárok bol podmienený, ako to vyplývalo zo stanov:

„... Nárok na plnú výmeru záhumienku, t. j. 0,5 ha získa rodina člena družstva, ktorá odpracuje behom roku 175 pracovných jednotiek a bude sa rovnomerne behom roka zúčastňovať na prácach v družstve. Práceschopní – prestárnutí členovia JRD dostanú záhumienok vo výmere 0,5 ha a týmto sa výška povinnosti odpracovať pracovné jednotky nestanovuje...“ (Kronika JRD Krajné, s. 39).

Zároveň pri sústreďovaní živého inventára sa dodržiavalo právo na ponechanie si jednej kravy. Týmto bola zabezpečená základná obživa pre člena družstva a jeho rodinu.

... *Tam bolo napísané doslovne v stanovách. Mohel chovať jednu kravu, pet ovéc až desat, jedno až dve prásatá a domácu drobnú zver, hidinu a zajácov. Ešte desat fčelsijev. Toto mohel chovať a fčil na to, abi to mohel viživit, dostal z družstva najprf to bola odmena naturálna a neskuor to boli naturálje...* (m., 1943).

JRD to nebola len sústredená pôda a inventár, ale predovšetkým ľudia. A na to, aby mohlo vzniknúť, bolo potrebné, aby sa našli ľudia, ktorí ho založia. Aj v lokalite môjho výskumu sa okrem bezzemkov zakladalo predovšetkým s pomocou štátnych zamestnancov, ktorí boli nanajvýš súci na túto službu, lebo boli ideologicky ľahšie ovplyvniteľní. Takéto zloženie prípravného výboru JRD bolo pre roľníkov nielen nedôveryhodné, ale navyše títo ľudia, nezvyknutí na sústavnú tvrdú drinu na pôde, sa stali predmetom výsmechu. Za kľúčový základ pre dobré napredovanie neskôr rozšíreného družstva rozprávači považujú robotnosť a usilovnosť generácie, čo dostala domácu roľnícku výchovu a zažila súkromné hospodárenie na vlastnej koži, ako aj kvalitu pôdy odovzdanej do družstva. V situácii úpadkového družstva na prelome tisícročia sa ťažko pozerali na neobrobenú pôdu.

... S družstvom to bolo tak. Nejakí oní tu bol a on navádzal, ket sa zakladalo družstvo. A mi sme ho mali na posmešku. Že čo sa ondješ, ti si žandár, ti nemôžeš družstvo zakladať. Do obecného domu nás zavolali. Už bolo šecko prichistané, jedenje. No a nič sa neondjelo, sme nesceli. Sa krjépeľo na obecném dome, šetci. Já som nepotpísal. Čo ti darebák budeš ondjat... (m., 1911).

... *Prví vešli do družstva iba žandári, učíteli, bezzemci, čo nemali žádného kusa puódi a tí založeli družstvo. A tot ešte sa im smáli ľudje, že čo ti nahospodará. A potom si zali obecnú puódu, cirkevnú a začali na tem. A potom jako sa to trochu virovnávalo a začali tam robiť ďalší. Tí robeli dobre, poctivo, lebo to boli starší ľudje. Tak povjem, jako je to. To žandári, učíteli, tím sa moc nescelo robiť. Lebo chodjevali do žatvi a on tu žatvu odrobil a vác nerobel ništ. A išjel do družstva a tam mislel, že zvítazí a nezvítazel téš moc. Lebo to išlo do celku. To neišlo pre jedného. Tak robelo sa, aj sa tedi dalo, lebo to boli role, čo mali ľudje vihnojené. Tak len orali a sáli. A tak to išlo, zvačšovalo sa to. To človek už ani šecko nevje, čo sa dorábalo. A teras šak to vidí bár do, role napusto ostávajú aj vác hektárov. Hen padesát hektárov nigdo neobsál. Hen nejakí Holandan tam pase. Šak mi sme mali na našém družstve desat inžinjérov. No a nemohli to oni chitet tak do rúk, abi to išlo...* (m., 1924).

Vzťah k pôde a JRD

„Fundamentom roľníkovho životného postoja v čase, keď vstupoval do JRD, bezpochyby bol postoj k pôde ako k základnej kategórii jeho hodnotovej orientácie. Vlastniť pôdu,

znamenal obsiahnuť základnú životnú istotu, zabezpečiť si existenciu. Rozsahom vlastníctva pôdy sa táto lokálna spoločnosť diferencovala aj spoločensky, čo sa odrážalo bezprostredne aj v spôsobe života, v diferenciácii obydli, odevu a pod.“ (MICHÁLEK 1989: 88).

Ako kolektivizácia zasiahla u roľníka silno zakorenený vzťah k pôde? Roľníci ťažko znášali, že mali odovzdať pôdu, na ktorej dlhé roky pracovali, do JRD. V ich očiach išlo o stratu živobytia. Citová viazanosť k zemi zdedenej po predkoch bola veľmi veľká. Ich chápaniu boli cudzie anonymné družstevné lány, ako aj rekultivácia každého kúska pôdy za akúkoľvek cenu. Pri úprave svahov na strojové obrábanie pôdy s ľútosťou vnímali zničenie sádov, ktoré sa na nich nachádzali. Takéto zneváženie práce predkov vyvolávalo v roľníkoch presvedčenie o božom treste jeho aktérov.

... Lebo šak ludje moseli ti majetki kupuvat, abi ozaj nemosel nikade po robotách chodit. A ket len jakí malí kúšček role kúpel. Volado predával, tak sa prikúpelo a bol zas väčší lán. A potom už ket bolo družstvo, to už potom len šetko dohromadi zorali. Nebolo vôbec ništ poznat, že je volakerého rola. A mi sme mali na takém brehu čerešjen a slivjek. Šetko to povítrhali. Tíh čerešjen bola škoda, to boli šetko na zaváranje. Tíh bola škoda, aj tak sa im to zle oralo. A tato tiež nescel tam orávat. Takže visadil ratšej stromi a že tráva tá sa pokosí popot stromi. Veru našebračel sa, nachodel tam hore visádzat to a ščiepit... (ž., 1926).

... Ket sceluvali role, tak trhali stromi. Tedi sa najvácej ludjé hnevali, že to nikdi nebolo, že ich Pánboh potrestá. To si njekedi na kraj role visadil gazda stromi a tje pri oračke obchádzal s pluhom... (ž., 1926).

„Socialistická modernizácia, ktorej súčasťou bola kolektivizácia, neznamerala len úsilie o modernizáciu roľníckej ekonomiky. Podľa kolektivistických predstáv znamenala aj spochybnenie dovtedy platného sveta hodnôt, zmysluplnosti vlastníctva, predovšetkým vlastníctva pôdy, čo znamenalo zrútenie základného piliera materiálnej hodnoty, ktorým bola pre roľníka pôda. Spolu s tým sa zmietol i jestvujúci princíp sociálneho rozvrstvenia“ (DANGLOVÁ 2006: 25).

Nástupom kolektivizácie vlastníctvo pôdy zaniká ako identifikačný znak sociálneho statusu. A hoci družstvo v tomto smere pôsobí nivelizačne na dedinské obyvateľstvo, stretávame sa s javom, že príslušnosť k bývalej vrstve stredných roľníkov, tzv. „gazdovskej“ sa prejavila v rámci pracovných aktivít, najmä v organizácii družstevnej práce a udržiavaní jej vysokej kvality. Z predstaviteľov určitého sociálneho vzoru na dedine sa strední roľníci stávajú vzormi na pracovisku.

...A dobre prosperovalo družstvo. Kerí mali vác toho majetku, robeli aj ti na družstve. Chudobní aj bohatí spolu, to potom prestalo... (ž., 1918).

... A potom ket už bolo družstvo, takí prísni boli ti starí detkovjá. Ket prišlo, ket sme robili, že je to jeho rola. - „Dobre mi to robte, to je na mojej roli.“ - A ket sme snopki zbjerali, šetko do radu tí starí gazdovjé boli naučení. Pekne do radu to moselo bit. Ten čár tíh mandlíkov uložení. Postavel sa gazda k tomu a hovorí: - „No takto to nemóže bit. (Ket bol nabok.) Už aj ho daj naspátek.“ A tak to moselo bit, jak Kristove pravé oko... (ž., 1919).

Ako si len postupne zvykali členovia družstva na nové podmienky a ako pôda stále predstavovala hodnotu pre ich každodennú existenciu, dokumentuje časť z prejavu predsedu na výročnej členskej schôdzi JRD v r. 1960:

„... V roku 1959 sme hospodárili na 564 ha poľnohospodárskej pôdy. Na takejto výmere sme však hospodárili, ako sa hovorí len na papieri. V skutočnosti družstvo obrábalo len 500 ha, pretože zbytok 64 ha užívali niektorí členovia ako nadmerné záhumienky. V tomto roku sa budeme musieť s týmto problémom definitívne vysporiadať a to úpravou záhumienok v zmysle stanov družstva. Bude však treba, aby naši členovia išli v tejto veci v ústrety

a správne pochopili nutnosť začlenenia tejto pôdy do spoločného obrábania, lebo nadmerné záhumenky boli jednou z hlavných príčin, ktoré znížili plánované hospodárske výsledky...“ (Kronika JRD Krajné, s. 66).

Roľníci sa nevzdávali ľahko prirodzeného vlastníckeho citu k pôde. V správaní niektorých naďalej pretrvával protest proti novému poriadku s vlastnými normami a hodnotami. Aj taký jav, ako krádež z družstevného majetku, mal svoj základ v pocite krivdy nastolenom vývojom po roku 1948.

... *Mak sa zebjéral. Na Prehuorke sme odrezávali makovičky a jedna bapka pekne prišli tak jak do svojeho. A skupinár: „Že jak sa to opovažujete.“ – „Šak to bola moja rola, já si na moju rolu ždicki pójdem.“ – „No toto teta neni. Podívajte, družstvo moselo poorat, posát, fčil to už nemůžete. Šak dali ste do družstva?“ – „Šak dali sme, čo sme mali robit.“ – A domahali sa, že to je jejich rola... (ž., 1922).*

... A po robote, ket sme išli k autobusu, tam stál skupinár a prezjéral vački, kerá má trochu našťikaného tego maku. No šak pri čem sa robí, nuž veru tí, kerí sú pri moci, kradli vác. Jako mi, čo sme si ve vačku donjésli. Alebo šak aj ket sme do tích zemákov chodeli, šak do tej kapsi sme si zemák hodeli. Bol bi šlak, abi som ket tam robím, abi som si aspon na tú večeru nedonjésla ten zemák domu. A veru sme. Jeden ráz boli veliké zemáčiská také, čo škoda je to do mecha dat, ratšej do kapse. Ale ten šofér, zázrak, nás prezradel. Mi sme nemohli tu kapsu vivalit, ket sme vychádzali do tego autobusu zrobené. A ten šofér hovori skupinárovi: - „Pozrite, chudátka, ženički, jaké sú zrobené, ani vikročit do autobusu nemóžu.“ – Šak ten zemák, šak ho ostalo na roli vác, šak sa beleli role, čo tego tam ostávalo, čo to potom sa nepozbjéralo. A čo. Brali sme si ze svojho, šak sme to tam dali... (ž., 1922).

JRD a zmena sociálneho postavenia roľníka

Akú zmenu v spôsobe života roľníka prinieslo založenie družstva? U roľníka patrila pôda medzi najvyššie hodnoty. Zabezpečovala mu relatívne nezávislé postavenie mimo toho, že svoj osud kládol do božích rúk. Bola aj jeho ekonomickou istotou a sociálnym zabezpečením, ako zdôraznila informátorka, principiálne tak odlišným od dnešného. A preto tak vzdoroval dejinnému procesu, hoci opretému o administratívne a trestnoprávne donucovanie. Pre agitátorov bol dôležitý každý roľník. Aj časovo náročná agitácia sa vyplácala, lebo stála za ňou snaha získať pre „lepší zajtrajšok“ nielen majetok, ale aj lacnú pracovnú silu, ktorá by ho obhospodarovala v nových podmienkach. A to bolo, ako to naznačila informátorka, začiatkom zániku roľníckeho stavu, ktorý tu existoval stáročia. Zaniká jedno špecifické myslenie a prístup k životu. Zaniká špecifická roľnícka kultúra ako dôsledok kolektivizácie.

... *Taško veru bolo. Nahánali ich rolníkov, abi potpísali. Aj na okres. Aj bili njekerích. Také násilje robeli. No a teda šetko zničeli, čo mali jako hospodári. Pobrali im aj stroje, mašini, čo mali mlátački, abi nemali možnost to obrábat. A tak fšeljako, dobre nije. Dotedi každí si robil svoju zem. Obrábal a bol spokojní každí. Neišjel nigdo žádat ani o potporu. Vóbec nigdo sa nehlásel. To tedi neeksistovalo. No a teda ket nesceli ist, tak moseli platit. Aj vajcá odevzdávat, aj mljeko odevzdávat. No šetko vačšinu, čo dorobel. A potom už ket nesceli ist aj moji rodičja do tego družstva, čo bol brat najmlatší ten vačšinu obrábal už tú zem, ket už boli slabší. A tego nahánali. To je veru aj vác jak dva kilometre na tú rolu. To bolo až v hrachoviském chotári. Hovorím, aš tam išli na tú rolu čo ho nahánali, abi to potpísal. No a potom už ket ináč nije, nepotpísal, tak potom pán predseda mjestneho národného víboru dal jednej babe lístek, abi jej vidali kravu. Aj teda hu zebjala aj s telátkom. Čo bolo také, čo mal ten hospodár, to zali. Zničeli rolníctvo... (ž., 1911).*

„Štýl života ľudí v poľnohospodárstve sa od základu zmenil. Z niekdajších samostatných hospodárov sa stali zamestnanci. Hospodári, ktorí vo svojej činnosti kombinovali prácu hlavy a rúk, teraz prevažne vykonávajú príkazy, ktoré dostávajú od iných“ (VÁCLAVŮ 1999: 11).

Vznikom družstva prichádza k špecializácii pracovnej činnosti v zmysle novej delby práce. Práca gazdu sa rozčleňuje, vznikajú nové profesie. Tak napríklad v živočíšnej výrobe sú to zootecnici, krmiči, navážači, dojičky, hnojáči. Ľudia vykonávajú určitú tú istú prácu dennodenne a vo väčšom rozsahu. Kladú sa na nich zvýšené nároky. Zatiaľ čo dovtedy súkromne hospodáriaci roľníci vykonával všetky činnosti sám za pomoci rodinných príslušníkov alebo nádeníkov a za výsledok práce zodpovedal len sebe samému, na JRD sa v rámci novej organizácie práce vytvárajú zodpovednostné vzťahy za zverený úsek voči kolektívu. Tieto formujú novú kvalitu medziludských vzťahov.

... Čo mislíš aj po tých svinčákoch, po tých maštalách, aj keď dojačkami dojela, to bola šetko robota. Ľudje aj nadávali, že sa tolko nenarobili za súkromna... (m., 1913).

... Potom som robila v živočíšnej výrobe. Taká stará maštal to bola, čo prvá bola postavená. Tak to sme boli tak podelené. Najprv dve krmeli, to bolo na dva radi a dve dojeli. Tam sme mali štiricat alebo padesát kráv. A na to strojové dojenie učiť to, lebo to sa mosela tiež tá krava naučiť na to dojenie. To oni aj kopali, neboli tak na to zviknuté. Tak to bolo šeljako. A potom sme tam aj telce krmjevali, také malé otstavčatá. Aj to tam kapávalo, keď nejaká taká epidémia prišla. Vačšinu tak v zime to bývalo. Poprechladali a dostali nejakú chorobu. To ždicki bolo na nás, že mi sme tomu na príčine, ti krmički. Ináč ze začiatku to v košoch noseli tú šečku a rukami sa dojelo. Potom už keď som ja nastúpela, tak už mali tedi vozíki také a dojački. Okolo kravi mali hranti a tam sa im to visípalo. A z druhej strani zas tak. Zas boli tí, čo hnoj hádzavali, to zas bol vozík prostretkom a vivážal sa tam pret maštal, de bývala vlečka pristavená... (ž., 1928).

Hlásaná výhoda zakladania družstva – veľkovýroba so silným zastúpením mechanizácie v začiatkovej fáze hospodárenia JRD nekorešpondovala so skutočnosťou. Naďalej sa stretávame s vysokým podielom ručnej práce. Strojový park zostával na úrovni dovtedajších možností stredného roľníka. Jeho zlepšenie videli informátori v závislosti od prosperity družstva.

... Ručne sa kosilo, keď sme do družstva vešli. To nás bolo aj tricát párov. Tak chlapi kosili, ženi hrstuvali. Njktorí zas dávali na kopi. Potom sa to zväžalo a mlátilo. Bol jeden traktor, najvác dva. Postupom času sa kupovali novšie traktori – Super alebo tricátki Majoríki. Družstvo sa zmáhalo. Ždicki nejaké koruni ostávali. Odevzdávalo sa mljéko... (m., 1922).

Do polovice 60. rokov sa ešte viaceré pracovné činnosti pri starostlivosti o statok u pracovníka kumulovali. Pracovníčky v živočíšnej výrobe po vykonaní rannej práce boli často v sezóne zaradené do pracovného procesu v rastlinnej výrobe. Navyše náročné pracovné tempo v tomto období nebolo dostatočne ohodnotené, o základnej starostlivosti o zamestnanca v dnešnom zmysle (napr. závodné stravovanie) ani nehovoriac. Niet divu, že porovnanie so súkromným hospodárením, ktoré poskytovalo aspoň pocit radosti z práce na svojom, vyznievalo v neprospech JRD.

... Potom sme robili na družstve. Šak de sme mali ist si korunu zarobiť. Nále to bolo otroctvo. Já som chodela dojit. O troch hodinách som stávala. A keď som prišla z dojená, tak prišiel skupinár, že abi sme ešte išli na role. Tak som mosela ist na rolu robiť. Platilo sa od mljeka, kolko sa nadojilo. Ze začiatku to bolo, keď sme si navážali. To sme si moseli šetko pripraviť, tu šečku narobiť, namješať. A potom to robili chlapi, čo to rezali na veľkej mašine. A mi sme si moseli f prvém rade nakrmit lichvu, ponavážať šečku, hnoj vijezt

a potom sme išli dojit. A pretým jak sa išlo dojit, moseli sa poumívať kravi. Dva rázi sa dojelo. Ze začátku rukami sme dojeli a až potom sme dostali jednu mašinu a tri sme boli. Jedna si zala mašinu a ostatné sme ručne. Sme dvacat kráv ručne dojeli každá. O to sa nigdo nestaral či mám navarené, či mám čo jest. Len robota, friško, friško dojit a utekat domu zas, opatřit aj rodinu, aj čo bolo treba, varit. Nigdo nám nedal ani vodi na tú rolu a tak sme teda žili. Vjete za tím súkromním banujeme, že každý mal zarjadené hospodárstvo, že stačel si to obrobit. A viživel rodinu s teho. Bóže šak kolko rázi bolo horko a ket sme robeli na tom svojem, aj bolo horko, aj bola robota, šetko bolo ručne, neboli stroje tedi ešte, tak bolo spevu f tom poli, čo si spjevali, abi také šťastlivje boli ti babi. A hospodár hladel viživít rodinu. A ket mal vác detí, já som išla na Žitní ostrov na celí rok na robotu. Potom druhí rok som išla zas do Rakús. A to len akord, akord, len pilno, pilno robit a robit. Ale hovorím, bár bol taščí život, ale veselí a šťastní. A ešte bol tam takí dobrí, no jako mu hovoreli, Bóže mój... Tak ket som už patrela do duochotku ist, tak mi vipísal, že je úpatkové družstvo. Tak som dostala len petsto korún duochotku za tu robotu... (ž., 1911).

... A začjatki na družstve, ako to bíva, boli tašké. Robilo sa s tím inventárom, na konoch, potahoch, čo rolníci sústredeli. Kosilo sa samovazmi aj kosami, kde neboli přístupné mjesta. Moselo sa stávat aj o štvrtěj hodine, zvlášť žnica, čo mosela připravít jedlo na celí den. Dlho trvalo až sa noseli obedi. To šikovné dve ženi navarili obed, dali ho do konví a prinjésli na rolu. A to si ludje posadali do chlátku a tak sa najedli. To kedisi sa varjevalo na družstve len cez žatvu. A potom už f pokročilejšom družstve bolo, že začali sa stravuvat, do scel... (ž., 1926).

Charakter práce na družstve na rozdiel od iných zamestnaní vyžadoval aj určité odriekanie. Čerpanie dovolenky v ľubovoľnom čase neprichádzalo do úvahy.

... Já som tam bol každý den v robote. Já som dovolenki nemával, len cez zimu. V lete neeksistovala dovolenka. Mi sme si nemohli dovolit... (m., 1925).

Napriek problematickému vstupu do JRD bývalí roľníci sa postavili k práci na družstve s vysokou pracovnou morálkou.

... To vedel každý, že ak bude dobre robit, bude mat aj družstvo zisk. Aj budú lepšie plati. Takže každý sa snažel, čo najlepšie robit... (m., 1922).

Napríklad v živočíšnej výrobe sa zainteresovanosť na hospodárskom výsledku dosahovala tým, že pracovníci boli odmeňovaní podľa pracovného výkonu.

... A odmenovánje bolo od mljéka. Kolko litrov sme nadojili, tak podľa toho nám víplatu robjevali. A ket bolo dobré mljéko, že malo tú tučnosť požadovanú, tak bolo pravda drachšje. Dávali príplatki na to... (ž., 1928).

Kombinovaná peňažno-naturálna forma odmeňovania do začiatku 70. rokov v podstate bývalým roľníkom vyhovovala. Naturálna časť odmeny tak čiastočne nahrádzala obmedzenú výmeru ceneného záhumienku.

... Ze začátku sa robelo na pracovné jednotki. Na tu jednu jednotku bívalo kilo, lebo kilo a pol obilja. Ket skončil hospodárski rok, spočítalo sa každému jednému, kolko má zarobených pracovných jednotek a podľa toho dostal obiljá. Doma si vichoval prasjatko. Šak každému ostalo pol hektára zeme. To si obhospodaroval, to mu vimerali a dorobel si zemjakov, kukurice... (m., 1921).

Odmeňovanie družstevníkov prešlo svojím vývojom. Vždy však záviselo od hospodárskej situácie v družstve.

... Tedi sa pracovalo na pracovné jednotki. To bola plánovaná určitá hodnota vo financjách a určitá hodnota v naturáljach. A f priebehu roka sa viplácalo povedzme 50%.

A pri konci roka pri bilancii bolo doučtovanje. Ket sa splnil plán, tak bola pracovná jednotka viššja. A potom bolo pevné odmenuvánje už f penjázoch. Naturálje otpadli, tje sa moseli kúpit... (m., 1922).

V rámci odmeňovania pracovníkov na družstve privilegované postavenie mali žiadani traktoristi, ktorých sa netýkal systém pracovných jednotiek, ale dostávali každý mesiac pravidelnú pevnú odmenu. Tento princíp „prvý medzi rovnými“ bol často trňom v oku ostatných družstevníkov, ktorí sa museli uskromniť.

... A to sa tedi na jednotki odmenuvalo. Ale boli takí, jako traktoristi. Tak ti neboli platení na jednotki. Tí moseli mat každí mesác výplatu, lebo bi nám boli ináč utjékli. A kolko rázi sa tí druhí hnevali, ket pokladník donjésol šecki penáže dvom, trom, prečo nemohli aj oni dostat... (ž., 1920).

Treba povedať, že obavy o budúcnosť, vyplývajúce zo straty pôdy ako základu živobytia, vystriedal pocit spokojnosti s dobrým zárobkom v družstve v porovnaní s predchádzajúcim hospodárením až koncom 60. rokov. Zlepšujúce sa podmienky v odmeňovaní od polovice 60. rokov sa stali predmetom záujmu u zvyšných súkromne hospodáriacich roľníkov a do istej miery pôsobili motivačne v tom zmysle, že niektorí roľníci nakoniec dobrovoľne vstúpili do družstva. Najmä bývalí malí roľníci si cenili, že dostali časť odmeny za prácu v naturálnej forme a mohli si tak vychovať pre svoju potrebu domáce zvieratstvo. Dokumentuje to aj porovnanie zárobkov za pomoc pri žatve na majeri alebo u bohatých sedliakov v južných regiónoch Slovenska v období pred JRD.

... Každí už ket si zarobel, už bol takí spokojní. Už potom ket sa zarábalo, už bi nebol ani na svojem to dostal. Ale taškosti boli. Každí tak váhajúc išjel do toho, čo to bude, jako to bude. Každí ket si nagazduval a de jako. Tedi sa len rolički spižovali. A narás ich tam dal a nevedel ani za čo. Len tak kemusi dat... (ž., 1924).

... No kerí išli jako prví dobrovoľne, tí sa mali dobre. Tí sa mali lepšje, už im to aj závideli. Lebo dostali jednotki, kerí dobre robel, tak zarobel dost jednoték pravda. A potom dostal zbožje. To dotedi chodjevali do vížinku, jako na záropki. Tak tuto vác zarobel, jako ve vížinku. Tak si to pochvalovali, ti kerí boli jako začátečníci. Šak išlo furt dobre družstvo... (m., 1924).

Družstevná metóda výroby priniesla nielen nové postupy v hospodárení, ale aj špecifický spôsob práce – prácu v kolektíve. Pre niektorých informátorov sa stala práve táto nová skúsenosť obľúbenou.

... Já som strašne rada robela na družstve. Bár aj sme sa tam moseli zavádzat robit kerá pret kerú. Staršje ženi ekstra, ti mladé zas ekstra. A kolko kerí spravá. A tolko ti staršje spraveli, lebo aj vác jak ti mladé. Veru sme sa nedali ubehat. Lebo ti mladé ženi njekeré fflali na ti staré. To nás každé ráno autobus pozebjéral, po rolách porozvážal a po robote nás zas zavjézel domu. Pálkuvali sme, okopávali... (ž., 1908).

... Ale bolo dobre. Ket babi začali f poli spjevat. Bol to kolektív takí. Fčilek každí len sám bi sa dral a tam sme boli jedna rodina... (m., 1932).

V druhej polovici 60. rokov je už pridružená výroba prirodzenou súčasťou hospodárenia družstva. V 70. rokoch sa rozrastá do takých rozmerov, že je v zimnom období vítanou pracovnou príležitosťou nielen pre mužov, ale aj pre ženy a umožňuje udržať plnú zamestnanosť. Vzhľadom na to, ako aj na možnosť dobrých zárobkov v tomto období sa zvyšuje atraktivnosť práce na družstve aj pre zamestnancov z odvetví priemyslu.

... Bola roššírená pridružená výroba, abi nejaké prostrjétki boli. Kúpili buldozér a robelo sa pre cudzje podniki, pre štátne cesti. Bola zriadená stolárska djelna, servis mostovích

váh. Tá pridružená výroba podržala družstvo v zime. A pracovníci mali dobré záropki na ten čas. Lebo prichádzali sem robotníci z armaturki Mijavi, abi si zarobili tu na družstve pred duochotkom. Takéto tendencie tu boli... (m., 1922).

... Cez zimu som bývala doma, lež spraveli pridruženú – stolársku. Tam sme potom chodjevali robít, lež sa išlo do pola... (ž., 1935).

V druhej polovici 60. rokov sa zlepšila aj situácia so strojovým parkom. V tomto smere štát družstvu pomáhal a na zakúpenie potrebnej mechanizácie poskytoval úvery. Napriek tomu svoj význam do roku 1969 nestratila ani priama strojová pomoc, ktorú vykonávala pre rozšírené družstvo strojová traktorová stanica. Pomoc štátu sa neobmedzila len na mechanizáciu. Úvery sa poskytovali aj na potrebné hospodárske budovy a infraštruktúru. V 70. rokoch bola už bežná podpora družstiev vo forme štátnych dotácií. Okrem dotácií pre družstvo v podhorských podmienkach boli neoceniteľnou podporou štátu tzv. diferenčné príplatky.

... Boli aj takzvané diferenčné príplatki. To štát dával. Podniki boli rozdelené do oblastí – repárska, kukuričná, zemjakárska, podhorská. Teda tam, de boli najlepšie podmienki, výrobné ale aj úrodnost puódi sa brala do úvahi, ti plateli dane. Zoberme si napríklad pri Trnave, de bola trnavská tabula, tak ti plateli dane, štátu. A tí, do boli na Mijavsku, tak tí dostávali príplatki podľa boniti. Čiže ak za sto korún ste nječo predali, tak štát vám ešte dal na to štiricat korún. Dostali ste tje nákladi použité na to, ste mali tu rentu virovnanú. Ale to nebolo, jak to kerísi nazval, že to je rovnostárstvo. Ale to nebolo. To bolo to, abi sa oplatelo aj tu žít, tak jak pri Trnave. Čiže povedzme si to laicki. Ket ste zebnali tu kosu do ruki a ket ste koseli, tak určite ste tolko mali s teho, jak ket ste f Trnave koseli. Abi teda ten človek mohol si povedat, že aj mna desik potrebujú... (m., 1943).

Na tomto mieste je zaujímavé, ako rozprávači podávajú vysvetlenie neskoršej hospodárskej prosperity družstva. Za jeho príčinu pokladajú ani nie tak pomoc štátu družstvu, ale ľudský faktor. Podľa nich rozhodujúcim bolo, že na družstve pracovala zo začiatku generácia, ktorej bola pevne vštepená láska k pôde a roľníckej práci. Z toho pramenila aj jej schopnosť pretrpieť prvé ťažké roky hospodárenia, keď bola využitá ako lacná pracovná sila.

... Družstvo bolo veľmi dobre prosperujúce. Skrátka darilo sa to tam dobre. Lebo pracovali na tom ľudje, ktorí boli naučení súkromne hospodárski pracuvat. Vedeli pracuvat pri dobitku, vedeli pracuvat pri hidine, pri polných robotách... (m., 1921).

... Pokím mám skúsenosti, ti ľudja, kerí boli zviknutí robít na svojem, tak ti robeli ochotne aj to spoločné. Ale ti kerí ten vztah nemali vipestuvaní v sebe, tak tam to nebolo ono. Potom sa to ukázalo už, ket nám f tom zlúčeném družstve povipádali ti puovodní členovja, lebo ti starí ľudje šecku tu najtaššju robotu porobeli na tem družstve. Či ženi na tem poli tu okopáfku, lebo ti starí chlapi ti hnojivá, osivá, vagóni vikladat a tak. Mal som jako tých ľudí rád za to, že bolo na nich spoľahnúť... (m., 1922).

Rozsiahly priestor v rozprávaní je v rámci témy práce na družstve venovaný práci v rastlinnej výrobe. Táto bola organizačne zabezpečovaná autoritou tzv. skupinára. Skupinár dbal nielen na kvalitu vykonávanej práce, ale vykonával aj administratívnu činnosť. V sezóne bola v rastlinnej výrobe zvýšená potreba pracovných síl. Najmä na okopávku, zber kukurice, maku, menej pri žatve sa zamestnávali aj dôchodkyne, ktoré si tak zvyšovali svoj príjem. Rastlinná výroba bola doménou žien. Významne sa podieľali na žatevných prácach. Pri mlatbe vedeli zastúpiť aj niektoré mužské roboty. Vývinom mechanizácie sa postupne znižovala potreba pracovníkov. Avšak v prípade nepriaznivého počasia, keď kombajny nemohli vojsť do poľa, nedopustili sa hospodárske škody. Družstvo vedelo zabezpečiť včasný zber úrody ručnou prácou. V tomto smere sa mohlo spoľahnúť nielen na vlastné sily, ale aj

na brigádnickú pomoc celej dediny i kopaníc. To len dokazuje pretrvávajúci veľký význam úrody ako najvyššej hodnoty roľníka. Táto úcta k chlebu súvisela s náboženským cítením. Nezobrať úrodu by znamenalo opovrhnuť darom božím.

... V rastlinnej sme mali skupinára. V živočíšnej tiež mali živočíchára a to tak mal každý svoje a roskažoval, čo sa ide robiť. Keď sme ráno prišli do práce, tak on nám povedal, de ideme okopávať... (ž., 1918).

... Já som robela ze začiatku v rastlinnej. A potom neskôr som bola už jako skupinárka. Lež sme išli na rolu, som si mosela ženi ist povolať. A bolo nám veselo, sme si spjávali. Kukurica sa okopávala, burgina, cukrová repa. Tále nám pridelovali. To tam boli staršie ženi väčšinu. Nás mladých bolo málo. Šak každá si išla privrobiť. Aj to sme tedi vilamovali kukuricu, lež boli kombajne. Já som mosela ešte aj víplatu porobiť koncom mesáca. Šak tých žien bolo dost. Sa robelo aj také mužské roboty. Aj pri mechoch, keď tá mlatačka veľká išla, aj tam boli také silnejšie ženi. Pomahali to odhadzovať a vážiť. Šak tá žatva, ale tam už ti staršie ženi nechodjevali. Sem-tam išli znášať snopky. Potom už neskôr prišli ti samovazi. No ale dokola zas sa to moselo šecko obkásať, aby mohel s tým samovazom kosiť. A raz pršalo celú žatvu, tak sme chodeli ručne kosiť, to už boli kombajne. To šecko chodilo, celá dedina, aj kopanice. To bolo tak makko, že tam nemohel ten kombajn ani vejst. Tak sa to šecko aj dva týždne, lebo kolko sa to koselo. A ručne aj skladalo. Šecko išlo kosiť a hrstovať. Nigdo sa nevíhovár, že nejde. Keď boli dateliny skosené, to sme tiež išli šetci skladať. Na potom už na to mali ti horále... (ž., 1935).

V tejto súvislosti bývalí družstevníci ťažko chápu súčasný postoj k úrode.

... Šak hen majú žito a nekosiť. Čo ti ľudje, de sú. Očerneté žitá sú jak zástere spálené a nigdo to nekosiť. To nebývalo tak... (ž., 1930).

Ako bolo už spomenuté, družstevná žatva do polovice 60. rokov si ešte vyžadovala značný podiel ručnej práce, a tak si informátori pochvaľovali veľmi dobré zárobky, ktoré im poskytovala. Treba však povedať, že tie boli odmenou za vysoké pracovné nasadenie, ktoré považujú za neporovnateľné s nasadením u mladých ľudí dnes.

... A už ti začiatky boli také. Sprvoti sme koseli kosami. Ženi pravda sme hrstky robeli, kládli na zem. Špagáti uvázané mala na sebe. Dala špagát, vložila jednu hrstku, išla za nu druhú, tá položila druhú. Tretí už zvjazal. Šak jeden čas sme aj provrjesla robili. Neskôr boli samovazi. Už sa len zbierali snopky a robili sa kríže. Dvacat dva snopov, to bol jeden kríž. No a potom sa to odvážalo. To chlapi vidlami nakladali na vlečky. Traktori už boli a mlátelo sa na roli, lebo aj na družstve. Kým neboli kombajne, to šetci chodili pomáhať do tej žatvi. Decká išli, nječo si zarobeli, aspon volačo. Im to stačelo aj tých patnásť korún. No šak ces tu žatvu bolo aj vác. Já som bola tiež dva týždne, dostala som sedemsto korún. Lenže dneska nevjem, jak som to vidržála na tom kozli. To dneska by som to nevídržála, ani tito mladí, nikto. Mi sme väčšinu boli ešte s kamarátku pod levátorom. Tam nikto nescel ist. Tu bola mašina, čo sa mlátelo a levátorom sa vinášala slama hore a mi sme to odhadzovali a už druhý zas to ďalej a ďalej. A staval sa kozel. Ukladala sa krásne slama a moselo sa to ten roh založiť, to si tak zakrútil a už sa to dokladalo. A potom už keď prišiel kombajn, tak to bola veľká sláva. Už sme spjávali „kombajn, máme fšeho dosti, Ameriki do sítosti“... (ž., 1935).

Príchod kombajnu, podobne ako neskôršie zlúčenie jednotlivých samostatných družstiev na kopaniciach do JRD „Rovnosť“ Krajné z dôvodu vyššej ekonomickej efektívnosti v roku 1976, predznamenoval novú etapu vo vývoji spoločnosti – snahu po dosahovaní efektivity bez ohľadu na ľudský faktor.

... Ná kúpel sa kombajn. To bola eská štvorka, zberací kombajn štiri. Prví rás keď prišiel

na rolu, ženi si líhali preden, čo nesceli, abi sa to robilo kombajnom, že oni si scú zarábat. Taško sa to ujímalo. Dotedi sa na kozli bolo, pod mlatačku a to si pri tom zarobili ľudja... (m., 1921).

Rýchle a čo najefektívnejšie zvládnutie žatvy, čoho nie vždy sme svedkami dnes, si žiadalo nielen technické, ale aj organizačné zabezpečenie. Žatva bola vždy vrcholnou udalosťou poľnohospodárskeho roka a zvýšené nároky kladla aj na administratívu v družstve, ktorá zodpovedala za pohotovú komunikáciu s okresným žatevným štábom a informovanie o jej priebehu.

... A potom som robela v administratíve. Cez žatvu som hlásela telefonicky, kolko sa zožalo na priemerné hektáre. To som mosela mat do desátej hodini. A já už som očula, že hlásia druhí, to nás bolo ale desat družstjev v mijavském okrese a ešte som to nemala. Za chvíľu mi volá dispečérka, že abi som si s tím pohla, lebo ona má určené do dvanásti hodini na kraj to poslat. To sa sledovalo a vihodnocovalo, jako kerí kraj ide. To s tých kopaníc moseli ofšadjaľ ti víkazi poslat a s toho som to ja spravela. A potom íst do bútki. Tam som si mosela stoličku dat a na to položit, tých papjérov mnoho a také veliké. Som si mosela dávat pozor, abi som to rjadne nahlásela... (ž., 1920).

V žatve dokazovali svoj fortieľ najmä bývalí strední roľníci. Vyskytla sa aj situácia, že do žatvy museli ísť aj administratívne sily a vedúci pracovníci.

... Já som sa po žatvách nachodela. Ze začátku sa to ručne koselo, aš potom boli samovazi, čo váže porát snopki. A najprv prví rádek sa mosel len s kosou prekosit. A potom išľel traktorom se samovazom. Také malé, to boli také šikovné ti snopki. To sme zbýjerali a dávalo sa to do panákov. Já som kozle stavala. Ešte tot s jednu susedu najpeknejší kozel sme spraveli ždicki. A už hovorá: „Poznat, že si z gazdovského domu.“ A jeden rás sme mali také, čo moseli ist aj úradníci do žatvi. A ekonóm bol jak prútik tenkí, nebol naučení robit. Ale ti balíki boli tak, já nevjem, či nápoki to spraveli také tašké, že mal každy aj meter. To aj dvá ich moseli vikladat hore... (ž., 1926).

Výraznú technickú pomoc poskytoval v žatve družstvu tzv. patronátny závod, ktorý inak pomáhal družstvu aj pri účtovných a plánovacích prácach. Nielen takéto nadštandardné vzťahy medzi socialistickými organizáciami, ale aj celkové riadenie žatvy dokazovalo, že sa približovala priam vojenským manévrom, ba svojím významom ich prevyšovala.

... A mali sme patronátni závod Ministerstvo stavebníctva v Bratislave. Ti nám pomáhali v žatve nákladníkmi autami. Nám neučtovali, šetko išlo na ich kabát. Šak žatva bola udalost roka. Na večer sa schádzal žatevní štáb, ktorí referoval, čo sú jaké práce urobené. Kolko sa vimlátelo, zber slami, pozberová úprava obilja. Šetko sa venovalo žatve. Pretím bývala žatevná schudza... (m., 1922).

Na rozdiel od žatvy repná kampaň si vyžadovala na dlhšiu dobu veľké množstvo pracovníkov. Vzhľadom na namáhavosť ručnej práce pri pestovaní cukrovej repy sa obrobienie celkovej výmery rozdeľovalo rovnakou mierou na každú členku družstva. Pri tejto práci pomáhali často rodinní príslušníci družstevníka. Spočiatku bolo motiváciou zvýhodnenie pri nákupe cukru.

... A sme mávali aj desat, dvanást hektári cukrovej repi. To som mosel ženám tále porobit po dvacat árov. Mnohé sa protiveli, nesceli to ti ženi. Lebo to nevedeli ani tak jednotit, tu cukrovú repu, jako tam dole, de dorábali cukrové repi. Burgina sa robila, ale čo to bola maličkosť oproti cukrovej. A dvacat árov to je kus zeme a mosela to tá žena spraviť. Oplečkuvat, prejednotit, ešte ráz ju okopat. Už som žene pomahal, ket som aj funkcju mal... (m., 1913).

Pre obdobie socializmu bolo charakteristické centrálné plánovanie hospodárstva. Vo vzťahu k družstvám sa uskutočňovalo tak, že okresná poľnohospodárska správa predpisovala

základné ukazovatele, ktoré sa potom rozpisovali v družstve vo výrobo-finančnom pláne. Tento sa robil na jednotlivých úsekoch výroby, za čo zodpovedali vedúci pracovníci – agronóm, zootechnik, mechanizátor. Tí mali čo robiť, lebo rozhodovanie okresných plánovačov často nezodpovedalo možnostiam reálnej situácie. Plán otvárala i ukončovala výročná členská schôdza. V podaniach sa nachádzajú aj spomienky na jeho náročnú každodennú realizáciu.

... Aj s timi plánmi sa to moselo šeljako robit. To v zime sa robel u hovadzeho dobitka plán pripúšťanjá a telená. Povolené bolo okolo dvacat percent viradit starích kráv. A dosadiť pravda jalovicami. Takisto aj u prasníc sa robel ten plán pripúšťanjá. Oni sceli mat na dvacat otstavčát od jednej prasnice. Do bol šikovní, aj to dokázal. Lebo priznatích ve Vě-jedna-dvanástke, to bol papjer, kerí sa posjelal každí mesác na okres, bolo napísané, že ich je štiricatpet prasníc priznatích, ale ich bolo šedesát. Tích patnást nebolo priznatích a ket to prepočítal, tak potom ich bolo tích dvacat otstavčát. Potom aj prémije sa dostali... (m., 1929).

... Ftedi, f tom čase ešte ludje každí járek vikoseli, ket nebolo inšje. Ešte sa ludje krjepeli o kúsek placu, kerí družstvo nemohlo zorat, že sa tam nedostalo. O to sa natahuvali, lebo sa mu to viplácalo. Ket vichoval doma bika, kravu, lebo ovce, tak mal tú možnosť, že to predal cez družstvo. Ket sme kúpeli deset vagónov masa takto ot súkromníkov, že sme im pomohli, tak o deset vagónov sa nám znížel plán. No tak, ket sme vedeli, že máme takích členov, čo to chovajú, tak vo výrobo-finančnom pláne nebol problém zaplánuvat o deset vagónov víc... (m., 1943).

Predmetom spomienok sa stala nielen práca, ale aj družstevné schôdzovanie, najmä výročné schôdze. Zatiaľ čo bežné schôdze počas roka, ktoré operatívne riešili problémy v hospodárení družstva, boli charakteristické účasťou vedúcich pracovníkov, výročná členská schôdza bola už udalosťou a zúčastňovali sa jej všetci družstevníci. Konala sa obyčajne vo feburári. Zhodnotil sa hospodársky rok, družstevníci sa oboznámili s účtovnou závierkou a výrobo-finančným plánom. V dobe systému odmeňovania na pracovné jednotky sa uskutočnilo vyúčtovanie doplatkov k celkovej hodnote pracovnej jednotky. Pravidlom bolo, že oficiálnu časť schôdze vystriedal kultúrny program. Nasledovalo pohostenie a zábava. Vzhľadom na to, že na družstve bola zamestnaná väčšina obyvateľstva produktívneho veku v lokalite, výročná členská schôdza sa stávala príležitosťou na spoločensko-kultúrne stretnutie dediny a okolitých kopaníc.

„... Výročnú členskú schôdzu prišla pozdraviť pionierska organizácia pri OSŠ v Krajnom, ktorá súčasne uviedla krátky program vo forme spevov a kultúrnych vystúpení...“ (Kronika JRD Krajné, s. 58).

... Aj na schuodzách. Víno bolo, šetko obedi, šetko fajново. Dokál boli peníze, šetko bolo. Predseda prednesel čo jako celoročné oné a fčil povedal agronóm, živočichár si prehovorili. Každí si povedal, čo jako hospodárel. A ludje sa mohli bavít do rána... (m., 1929).

Z obdobia fungovania družstva si okrem témy práce na družstve a schôdzovania svoje miesto našiel aj dobový sviatkový kalendár. Najmä dožinky zo 60. rokov utkveli v pamäti rozprávačov. Táto staronová forma pracovných obyčají na dedine po skončení žatvy sa spočiatku vyznačovala spontánnym prejavom a významne sa podieľala na kultúrnom živote obce. Oficiálny nádych dosiahli dožinkové slávnosti až na okresnej úrovni. Dožinková slávnosť vystriedala žatevné oldomáše, ktoré neboli bežné a poriadali sa len u väčších roľníkov, ktorí si pribrali do žatvy nádenníkov. Po vzniku družstva sa dožiniek zúčastňuje celá dedina spolu s okolitými kopanicami a charakterom svojho priebehu sa stávajú trvalou súčasťou sviatkového kalendára dediny. V skúmanej lokalite sa vytvorila zaujímavá situácia, že počas krátkej koexistencie založeného rozšíreného družstva a menšieho počtu súkromných

roľníkov si títo rýchlo osvojili novú obyčaj a využili ju na symbolickú prezentáciu vlastného, ešte existujúceho stavu. Krojom a sedliackou jazdou zdôraznili nielen slávnostnú atmosféru, ale aj svoju identitu.

... Ket boli súkromníci, to sa málo odbavovali ti dožinki. Aš potom, ket sa stalo družstvo, tak sa pripojeli aj súkromníci. Potom som aj já bol svojím vlastným traktorom. Tu ottál s ludmi f krojoch. Som mal pet ludí na vlečke a ovenčené šecko. A išli sme cez dedinu jako sprjévod až na hrisko. Aj sedlácka jazda bývala. Tedi ešte pravda boli kone. Tam bola hudba, zábava, hralo šecko. Dva lebo aj tri vence boli. Dole na tem hrisku sa odevzdávali. Tam bola tribúna. Jeden sa dával tím muzikantom. No šak na družstve sa nechál venec, čo bol jako pre družstvo, predsedovi. Šak to lahko upljétli ženi, keré boli šikovné... (m., 1924).

Spoločné požatevné posedenie bolo charakteristické už pre menšinové družstvo. V rozšírenom družstve sa z neho vyprofilovali dožinky v celoobecnom rozsahu. K okázalému sprievodu dedinou s budovateľskými nápismi sa na pódiu postavenom na futbalovom ihrisku pridali scénický folklór. Úloha výroby a symbolického odovzdania žatevných vencov s prednesením príslušných folklórnych textov pripadla starším ženám, ktoré si tento zvyk osvojili vo výžinku. Jeho ďakovnú funkciu však v tomto období vytesnila oslavná funkcia. Dobovo príznačné boli dožinky krátko po vzniku rozšíreného družstva, keď sa alegorický sprievod stal výrazom konfrontácie starých a nových čias.

... A na dožinki upljétli sa vence krásne. Na okres sa jeden odevzda. Jeden zostal na družstve. To sme zaveseli hore v hale, de bolo zbožje. Pekní veršík sa hovorel, ket ho njésli predsedovi. A spjevali sme šetci: „Gazda náš, gazda náš, dajže nám oldomáš, dajže nám ho z láski, zbjevali sme kláski, pane bože náš.“ Do rána bola zábava pekná, jedenje bolo, zabilo sa prasa, šnicel sa narobelo, gulášov navarelo. No veľmi dobré to bolo. Oni si to ti ludja aj zaslúželi... (ž., 1930).

... Uš ket to získali do toho družstva, tak potom bol takí sprjévod na dožinki. Tí traktori zdobené. Na jedném cepámi ukazovali, jako sa mlátelo a jako sa fčileki mláti, vispevuvali, f kroji boli poobljekaní. To uš tím, kerí nepotpísali, im tak ukazovali, že budú tak hospodárit, že budú cepámi, tak po starém... (ž., 1931).

Zatiaľ čo dožinky vychádzali z tradičných pracovných obyčají v časti roľníckeho prostredia, slávenie 1. mája a sviatku MDŽ bolo úplne novým prvkom vo vytvárajúcom sa systéme socialistických sviatkov. Okresných prvomájových sprievodov sa na Myjave zúčastňovali, ako inak, aj družstevníci z Krajného. Tieto sa postupne stali rutinnou, viacmenej povinnou záležitosťou. Spontánnosť skĺbenú s tradíciou však predstavovalo stavenie mája na dvore JRD.

... A ždicki ket máj bol na družstve postavení, aj tedi hrala hudba, ket sa staval, ket válali zas hrala harmonika. A na okres sa chodelo jako do Mijavi. To išjel autobus a bral ludí na oslavi, decká sme pobrali... (ž., 1930).

JRD – integračný a rozvojový činiteľ dediny

Spolupráca JRD s MNV (miestnym národným výborom), ako aj ďalšími inštitúciami, bola významná pre fungovanie života na dedine. Informátori poukazujú na súdržnosť v záujme rozvoja obce.

... Dedina bola jako jedna rodina. Mjestni národní víbor bol zainteresovaný a pomáhal družstvu. Čo bol národní víbor bolo družstvo, čo bola bezpečnosť bolo družstvo. A škola, ket boli nejaké zemjaki vibjerat na jesen, tak dala žjakov. A družstvo vibudovalo vodovod pre obec, ktorí sa používa doteras... (m., 1922).

Veľmi často sa stretujeme so zdôraznením prínosu družstva na stavebnom rozvoji obce. Družstvo tu zohrávalo rozhodujúcu úlohu nielen pri vybudovaní vlastného hospodárskeho

dvora, ale aj v oblasti stavieb vo verejnom záujme, kde poskytovalo najmä mechanizačnú pomoc. Na družstve vytvorené stavebné skupiny sa priamo podieľali na realizácii investične, ale aj technicky náročných projektov, čo len odrzkradľuje jeho význam pre materskú obec.

... Maštale sa stavali, svinčáki. To šecko družstvo stavalo. Malo svoju stavebnú skupinu. Ti nič iné nerobeli, len sa stavalo. Aj národní výbor, aj ten stavalo jako vípomoc družstvo. Dom smútku sa postavil, družstvo tam malo jako svojho majistra... (m., 1922).

... Družstvo napomohlo obci, postavilo obecný úrad, postavilo tuto ti bitofki, obchod, učiteľskú bitofku, aj zdravotné stredisko. Družstvo dávalo stroje a brigádi bývali... (ž., 1920).

...Družstvo urobelo vodovod, potom celú spracovnu ovocá Potprehoru sme stavali, farmu v Matiovci, polovičku plinovodu... (m., 1929).

Zatiaľ čo od začiatku 70. rokov bolo už JRD ekonomickým motorom rozvoja obce, koncom 50. rokov pri jeho hospodárskych ťažkostiach bola naopak vítaná pomoc miestneho národného výboru.

... Ale po tom pedesjatomjednom prakticki sme pomáhali družstvu mi, národní výbor. Lebo napríklad neboli na družstve peníze na výplati, tak sme šeljakým spusobom pozhánali aj z óenvé na nejakú akciju, povedzme na cesti. Tak dali sme im to na tu výplatu a oni sa to potom snaželi vrátiť f tých prácach, že vozeli kamen a takto... (m., 1924).

Hodnotenie fenoménu JRD

„Historické povedomie predstavuje sústavu normami a hodnotami spredmetnených spontánnych reakcií určitého spoločenstva na určitom stupni jeho etnickej konsolidácie na poznanie minulosti, prefiltrované bezprostrednou skúsenosťou“ (HLÔŠKOVÁ 1992: 136).

Pričom minulosť je interpretovaná cez zorný uhol prítomnosti. Minulosť sa konštruje cez filter dnešných skúseností rozprávačov.

Aj táto štúdia je odrazom takejto komparácie vzhľadom na to, že v skutočnosti kopíruje kompozičný prístup orálnej histórie väčšiny mojich informátorov. Ten sa pohybuje v línii porovnávania obdobia pred rokom 1948, po 1948, pred 1989 a po 1989. Zaujímavé je, aký postoj zastávajú družstevníci k fenoménu JRD.

Rozprávači často vyzdvihujú úsilie, ktoré ich stálo nadobudnutie majetku, aby ich deti mali zabezpečenú budúcnosť a ťažko sa zmierujú s jeho devalváciou nástupom kolektizácie. Vyvoláva to v nich pocit nespravodlivosti, ktorý je prehĺbený negatívnymi náladami prameniacimi z presvedčenia o tom, že zánikom roľníckeho stavu došlo zároveň k strate možnosti revitalizácie vyludneného vidieka.

... Šak to ludje taško nadobudli si ten majetek. A kolko rázi scel, ket bol bohatší, ešče scel mat vác, abi nemoseli decká chodit do vížinkov. Lebo f tých vížinkoch sa strašne narobeli. A nebolo odpočinku, jako ket f takej horúčave boli celé dni. A to tato hovorí: „No teda jako kúpime si role a nebudeme chodit po žádnich vížinkoch, abi moje decká sa tak žebračeli... (ž., 1926).

... Mi za súkromna sme mávali hentam dole v maštali žrjebatá. Tato každy rok si požíčal ve Vrbovém u Žida tisíc korún a išjel v júli, lebo v auguste na Moravu. V Uherském Hradišti kúpil žrjebence a dovjédel. A oni stáli v júli osemsto, devatsto korún a vo februári sme ich na trhu predali, boli z nich hotové kone. Štiri, pet tisíc bolo za to a tatko kúpel za to nejaké role. A penazí nemal, zasa si poščal tisíc korún a zas išjel na Moravu kúpit. A potom ket přišel blahobit, potom na mna ludje viplazovali jazik. Ratšej to mal tatko prepit, nije kúpel kúsek role a háj klčuval a trápel sa. Bol bi lepšje urobil, bola bi ma společnost uznávala.

Ten do sa narobel, to bol najvačšia špina, pravda. Hanba povedat. Nám kolektivizácia nič dobré do toho nášho sveta nepriniesla. Co tu bolo dobitka, kolko ľudí sa pri tem živilo. A fčil čo, de, jakživ to nebude... (m., 1929).

U mnohých, a to najmä bývalých stredných roľníkov pretrvávala dodnes pocit krivdy bez ohľadu na to, či už sa zrodil z nevyplatenia odobratého inventára, slabých zárobkov za namáhavú prácu po vstupe do družstva alebo z bezvýhodiskovej nutnosti zmeny pôvodného spôsobu života. Lúto im je, že roky tvrdej driny a odtrhania si od úst, aby zveľadili svoje hospodárstvo, nakoniec kolektivizáciou stratili zmysel. Zahraničné zájazdy v dobe prosperujúceho družstva mohli byť len slabou náplastou na ich ranenú dušu. No zároveň treba povedať, že u všetkých družstevníkov v súčasnosti nadobúda na význame pocit pýchy na vytvorené hodnoty na družstve, pričom sa nevedia vyrovnáť so súčasnou situáciou.

... No oni na to tahali, abi išli, šecker zadarmo dostali, aj tú lichvu, aj ti stroje. A potom aj tu robotnú silu zle plateli, velice lacno. No v začátkoch, šak aj kone pobrali njekerím a robelo sa na konoch, ale šak šikovno zehnali traktori. Mi sme dali kravu, či neskoro, lebo jako sme dali – „Nebojte sa vet vám ju viplatíme.“ A nedali ani koruni. No a to moc tam dali ludja kráv. A po nejakém čase sa hovorelo, že im poviplácali, ale nám nedali ništ. No a ket sa scel uživiť, mosel ist aj tam robit. Čo to stálo tých hospodárov, leš si to zbuduval. Velice mosel šetrit, abi si čosik kúpel. Tje stroje do toho hospodárstva njekeré. A odrázu prišjel o to. Čo mohel? Nemohel mat dobrí pocit. Potom už šak bolo aj lepšie. No šak som bola z družstva na Kube. Bolo to dost lacné, ale tisíc korún sme plateli. No ale Kuba bola každému štátu dlžná, tak tam sa to virovnávalo. Potom som bola na druhí rok v Juhoslávii a potom už len robota. Šak celí čas, leš som išla na ten duochodek. Potom som si ešte chodila tak privirobit, robelo sa v zemákarni. Čo s toho, ket to fčil zničeli šetko... (ž., 1911).

... Nevedeli sa s tim zmjerit ludje sprvoti, že to dajú. Nevedeli, čo to bude to spoločné užívat. Misleli, že ket stratá puódu, tak že sa im bude horšie žit. Lebo každí bol zviknutí na tu svoju puódu. Potom si zvikli na to a boli radi, že to aj dali do družstva. Každí mal možnosť si vichovat to prasátko. Aj kravu. Lebo sadi boli na seno, čo sa pravda dorobilo. A do robel na rolách, tak nebolo to nikomu tak tašké ist aj na družstvo, lebo stále bol na tej puóde. No šak dotedi šecker mljéko sa odevzdávalo, pravda. Vajíčka sa odevzdávali, zemjaki, zbožje, mast, do choval prasce, krupónku. Sa ždicki dralo to prasa. A už sme tak kolko rázi sedeli spolu a hovorí mój: „No čo fčil povjete? Tedi nás bili, ket sme mali fstupovat do družstva a dneskaj bi nás moseli bit, abi sme vistúpili.“ No tak išlo to dost dobre. Šak tolké maštale, čo sa to postavelo. Vibudovalo sa a fčil to ide šetko dole vodu... (ž., 1935).

Na zakladanie JRD spomínajú informátori ako na obdobie nátlaku štátnych orgánov, keď pocitovali, že nemajú príliš na výber. Bývalí roľníci sa pozastavujú najmä nad ťažkosťou tohto obdobia pre tých, ktorí mali viacej majetku. Na druhej strane v ich postoji nachádzame vnútorné zmierenie sa s dejinnými udalosťami vzhľadom na to, že teraz ako starci by už nevládali obhospodarovať pôdu a žiť z nej. A to aj preto, že vývoj na dedine dospel do takého štádia, že vplyvom vzdelania a nových pracovných príležitostí došlo k odlivu mladých ľudí do miest. Zároveň vyzdvihujú to, že vznikom JRD sa vytvorili podmienky na ich dôchodkové zabezpečenie v starobe.

... A mi ket sme neišli do družstva, tak nás nahánali. Moseli sme to potpisuvat. Na Mijavu chodit na okresní národní víbor. Tam nás držáli do desáti hodín večer. Nuž ale potpísat sa moselo. Tak sem fstúpel do družstva. To bolo celoštátne, to sa moselo ist. Ostali aj nejaki súkromne hospodárit, ale tí sa moc dobre nemali. Nále, to si človek zvikol. Potom tí, čo poostávali, potom prišli medzi nás. Tak ono ti plati potom sa zlepšovali... (m., 1922).

... Mi sme už len potom fstupovali do družstva, ket robeli nábor. No presvjetčali ľudí. A tak nije že bi robeli násilje, nije. Tu f Krajnom nerobeli. Len presvjetčali. Takto chodili

po domoch a potom, keď scel ist, išiel zapísať, že teda vstupuje do družstva, že teda tam dá ten majetok. A nechali mi vedľa domu záhumienku. Šak čo s tými rolami budeme robiť. Už sme to moseli dať. Mi sme toho moc nemali. Hektár sedomdesát, ale chovali sme kravu a s tým sme sa tak žili. Nuž ale ti kerí mali toho viac. Ale šak aj tak dobre, že je to. Šak fčil už sme starí. No čo? Čo bi som s tým bola bývala zvjédla ščil. Ale meter obilja sme dali. Prasa sme dali. Šak som ho nemala doma, ale som ho kúpela a dala som ho tam teda, aby sa to tak zvelaďovalo. Ná teda tak to prišlo až to bolo pekné. Aj som išla odtiaľ do duochotku. Zo začiatku to nebolo najlepšie, ale prišli časi, že to bolo dobre. Lebo aj ti ženi, ktoré pracovali. Keby nebolo bývalo prišlo družstvo, dneska nedostávajú duochodek, podľa toho ako zarábali. F tej rastlinnej sa nezarábalo velice ftedi, v živočíšnej sa lepšie zarábalo... (Ž., 1918).

Hodnotiaci moment zastáva významné miesto v jednotlivých podaniach. Inak tomu nie je ani pri porovnávaní hospodárenia pred kolektivizáciou s hospodárením v družstve počas socializmu a dnešnou situáciou. Pred kolektivizáciou vysoko pozitívne hodnotili informátori mechanizačnú pomoc strojových družstiev súkromným roľníkom pri obrobení pôdy. Naopak na vysoké kontingenty a úradný dohľad pri žatve nemohlo byť nazerané inak ako negatívne. Napriek tomu celkovo videli úroveň hospodárenia priaznivo a vyslovujú víziu jeho úspešného napredovania a generáčnej kontinuity za predpokladu prirodzeného vývoja v poľnohospodárstve. Vyzdvihujú pritom pracovitost' roľníkov, ktorú vidia aj ako príčinu úspešného fungovania neskoršieho družstva. Ťažko sa im chápe úpadok družstva.

... A f Krajnóm bola strojová stanica. Ináč ale to bolo dobré, lebo tam si mohel bár do započítať stroj, alebo aj objednať. Prišli mu, zaplatel a mal spravené. No len ti kontingenti boli. Keď sa mlátelo, tam bol revizor. Kukaľ na to, to sa nesmelo ani prevážať. Ludje z kozla ho aj odvolávali, že aby šiel preč, aby sa dalo njéčo..., ale čo on to pravda ani neočul. Ťaško išiel s ludmi potom už ako na obed. Tak to šetko prechádzalo. Ináč hospodáreľo sa tedi dost dobre. Keby to boli tak necháli, ako to bolo, ludje bi si boli pokúpeli aj stroje, bolo bi to kráčalo dobrím tempom ďalej. Lebo ludje boli naučení robiť, pravda kerí už jako hospodár bol. A bol bi ďalší hospodáreľ na tom. No ale keď to taktohľa sa stalo, tak sme išli na družstvo. Šak aj družstvo potom. U nás išlo dost dobre. Aj vinikalo dost, aj šecker, aj sa robelo. No a takto sa to zapodelo šecker dole. Nuž čo já vjem jako ďalej... (m., 1924).

Na tomto mieste je zaujímavý aj nasledujúci pohľad družstevníka:

... Povjem vám rozdjel medzi tým, čo tedi sa forsírovalo a čo je teras, čo vidím najvác na koži družstevníkov. Že tedi sa hladala pre ľudí robota, aby každý jeden sa pritjhol na kopanice, pretože taká bola verzija, ale to aj já bi som povedal, aj som to zastával a ľúbilo sa mi to. Že pokál kopanice nebudú dorábat chleba, tak v Bratislave ho nedorobá. A dorábat ho môžu len ludje tu. Lebo tu sú role, tu mosá biť ti ludje. A preto sa vitvárali ludom podmjenki a jednou s tých podmjenok bola aj zamestnanost. Ces puóžički, ktoré dostal na vístavbu domu, na zarjadenje domu, materiál si kúpel a zaplatel len naftu, dopravu jako. Mosel potpísat, že bude desať rokov robiť v poľnohospodárstve a potom sa mu teda išlo v ústreťi a robelo sa mu de jaké veci, aby sa mu ľúbelo jednoducho tu. A môžem povedať, že to naše družstvo malo tristopedesiat, štiristo ľudí tu bolo zamestnaných v sezóne a o ďalších sto ľudí viac, keď sa zbýjerali zemjaki. Dneska je opak, dneska sa bere robota, robí sa naprotiven, aby ľudja odišli. Keď sme v zime nemali robotu, tak sa vihladávala robota pre nich, aby mali robotu. Nije teras sa hovorí, že na čo nám je človek, ten stojí penize, mosíme zanho odvodiť plati, socjálne, zdravotné, do fondu zamestnanosti. To je taká, bi som povedal nezdravá politika už prjamo zo zárotku. Jako keby nám človek nebol nič hoden. Pretože len penáz hrá rolu. Šak to sa začalo po revolúcii. Keď vám dosi začne viprávať, že to čo ste vibudovali, že to je hanba, že sa môžete psa hanbiť, že čo ste otroveli potravini, že sme virábali. Rakušani,

že nesceli. Aha a za chvíľu, netrvalo ani pol roka chodeli tu šetci nakupovať, že máme najlacnejšie potraviny. A povedali f tom čase, ket rozbíjali naše poľnohospodárstvo, že to nigdo ani jest nebude a nevjem čo šetko. A ľudí dostali do takého pomikova, ešte dokonca aj tí, ktorí boli vedecké kapaciti, mnohí začali nadávať na to, čo sami vitvoreli. Ale to už je ozaj blbé, já si za to mosím stát, já ket som to vitvoril a nech mi to vipráva do sce, čo sce. Za socializmu sa staral o poľnohospodárstvo vláda, štát, strana, šecko. Oni bi neboli dovoľeli, abi toto dopadlo takto. Čiže aj nám nech to bol, do scel, jakí scel úrad išjel v ústreť, pretože to družstvo moselo fungovať. A ti čo tam robili, ti si ani nepripusteli, že bi nebola víplata, lebo nedajbože, abi prišjel do roboti a nemal roboti... (m., 1943).

Súčasný stav na družstve a vôbec v poľnohospodárstve hodnotia rozprávači kriticky. Naopak, oceňujú fungovanie družstva počas socializmu ako výrazný zdroj pracovných príležitostí na dedine a zlepšovania životnej úrovne jej obyvateľov.

... A dneskaj, kolko je puódi neobrobenej. Družstvo si nechálo petsto hektárov a väčšina leží ladom. A zbitek si pobral voláki Holandan. Ket sa budovali slifkové sadi, ženi tam vozeli autobusi. Tedi bolo roboti habadej. Na jar, cez leto a na jesen robjevali ženi sezónne. Cez zimu nerobeli. Až potom, ket začala v Matejovci tá pridružená výroba, tak chodjevali tam. Aj žjakov sme zamestnávali f septembri, ket sa viorávali zemjaki. Dve trjédi aj tri, to sa im vozela strava. Teraz neni roboti nigde. No a potom, do staval dom, družstvo aj s furmankou pomohlo. Mal zlevu... (m., 1922).

Dôvodom, prečo v názoroch bývalých družstevníkov kriticky rezonuje stav v družstve po r. 1989, je aj to, že v minulosti, tak v období pred kolektivizáciou, ako aj počas socializmu bol každý kúsok pôdy obrobenej. V tomto zmysle vznášajú výčitky na neuspokojivý hospodársky vývoj JRD po roku 1989, a zároveň poukazujú na nezmyselnosť krívd kolektivizácie v konečnom dôsledku.

... A vjete čo, jak tí naši družstevníci, jak nám pobrali role a čo ščil nič s tím nerobá. Šetki sú zaneplešené vostím, takéto vóstje (burina) visoké a tá špina. Že ščil je nafta drahá a že bi sa im to neoplatelo. A vjete čo, našim sa neoplatí a hen ze zahraničá, že tím sa tu oplatí chovať stádo kráv. Tu nemáme už jednej kravi v družstve. Já som chodila krmit aj dojit. Sme mali dvestopadesát kráv, f Krajném bolo petsto, u Babulicov dvesto. Šak vjete čo, šetko už zlikvidovali tých kráv... (ž., 1929).

Spätňý pohľad na obdobie súkromného hospodárenia a obdobia JRD prináša aj takéto bilancujúce porovnania.

... Nuš to bolo veru málinko. Za ti kontigenti málo penazí človek dostal. Nuž ale ľudja predsi len tomu verili, že misleli si, že robí na svojom. Že kolko si dorobil, tolko otpredal a bol spokojný. Je pravda, že nigde neišjel, lebo tu korunu nemal, takto jako už v družstve. Mohli sme si dovoliť väcej veru, jako ket bol súkromník... (m., 1925).

V tomto zmysle rozprávači vyzdvihujú sociálno-kultúrnu starostlivosť JRD o zamestnancov. Táto bola od 70. rokov 20. storočia trvalou súčasťou prístupu k pracovnej sile. Spomienky informátorov na účasť na cenovo výhodných domácich i zahraničných zájazdoch, ktoré im poskytovalo JRD, majú v podaniach pevné miesto. Zaužívané boli aj návštevy kultúrnych podujatí. Okrem možností kultúrneho vyžitia mal každý člen nárok na rekondičnú kúpeľnú starostlivosť. JRD sa podieľalo aj na zabezpečovaní kultúrnych akcií pre starších občanov. Rovnako podporovalo aj šport na dedine.

... A do scel viužit a viužil velice dobré zájazdi družstvo dávalo. Já som bol v Juhoslávii, bol som na Picunde, v Soči a na Cipre, polovičku som platel... (m., 1935).

... Boli také možnosti, ktoré sme mohli ludom poskitnúť, čo dneskaj sa ani snívať o tom nedá. Každý jeden člen družstva mal právo za tri roki bezduvodne, či bol chorý, lebo nije,

mohel íst do kúpelov zadarmo na tri tídne a to mal platené, jako kebi bol v robote... (m., 1943).

... Aj o kultúru sa teda družstvo staralo. Sme robeli, šak aj doposál to beží, stretnutje duochotcov. Tak sme ždicki boli dohodnutí, že na družstve sa to spravilo. Družstvo dalo občerstvenje a mi sme zas mali ako zbor pre občanské záležitosti určití limit, kolko sme mohli dat na takí dárek. A materská a základná škola zabezpečili kultúrni program. A potom malo družstvo aj autobus, ten poskitovalo, ket išli von hrat futbalisti... (m., 1924).

V celkovom pohľade družstvo do roku 1989 vystupuje ako činiteľ zvýšenia životnej úrovne a prejavujú na jeho bývalé úspechy vydobyté v okresnej konkurencii hrdosť.

... Šak mi sme ždicki boli f trenčanském okrese na prvém mjeste. Sme dostávali odznaki a už njekedi dostal k tomu nejakú korunu a aj ket nije, ale hrdí bol na to, ket ten predseda tú ruku mu podal a ten diplom dal. Aj z okresov chodeli, kolko rázi aj s kraja, z druhích družstjev prišli, abi videli ako to funguje... (ž., 1919).

Riešenie agrárnej otázky na Slovensku po roku 1989

Na tomto mieste sa natíska otázka, ako zareagovali bývalí roľníci-družstevníci na historicky prelomový rok 1989. Po politickej a spoločensko-ekonomickej zmene v roku 1989 sa vytvorili právne predpoklady na vrátenie pôdy zabratej do družstva, a teda aj podmienky na obnovu vlastníckeho vzťahu k pôde, ktorý sa v mnohých prípadoch prejavil, hneď ako dostal šancu. To však vo väčšine prípadov nekorešpondovalo s podmienkami na nadviazanie prerušenej kontinuity kedysi bežného tradičného prenosu súkromného hospodárenia na pôde z roľníka na jeho deti. Na tomto mieste spomeniem ako príklad masový odliv mladých ľudí z dedín do mesta a s tým súvisiacu zmenu životného štýlu.

... A potom si mój zezbal, ket tá reštítúcja prišla, puódu. Ale bol chorí a zas sme len sami dvá boli na to. Sinovja sa boli viučeli, roboti si ponachádzali. A já som aj hovorila, abi sme si to nebrali. Ale on ket videl, že aj druhí si zezbali, aj on sceu mat. A teraz mi to zostalo na krku... (ž., 1928).

Úryvok nám naznačil, že pôvodná roľnícka rodina, viacgeneračná a široko príbuzenská, ktorá zabezpečovala dostatok pracovných síl, prešla svojím vývojom. V súčasnosti sa jej charakter nestáva stimulom pri obnove hospodárstva. Súkromne hospodáriaci roľník dnes má často starosť o nástupcu, čo je rovnako závažné, ako keď po roku 1989 potencionálny súkromný hospodár stál pred problémom samotných technických predpokladov hospodárenia, ktoré zapríčinil okrem iného aj stavebný vývoj obydliä.

... Ket už družstvo išlo, tak ludje ostali spokojní s tím jako to bolo. Nuž a mnohí prv, čo mali aj stodoli, maštale, to sa poválalo. Porobeli domi. A dneskaj si ani neberú ti majetki, lebo nemá na čom robit, ani to nemá de dat. Nemá ani maštale, ani stodoli, ani ništ. No tak ludje sa za tím neondjú... (m., 1921).

Roľníci, do začiatku kolektívizácie najpočetnejšia spoločenská vrstva na Slovensku, boli vtiahnutí do absurdného víru dejín, z ktorého sa nedostali ani po roku 1989. Proti nastúpenej ceste budovania socialistickej dediny vytýčenej vládnuou štátostranou si nemohli pomôcť. Ich zúfalý odpor sa lámal na myšlienke kolektívizácie oddaných a mocensky podporovaných funkcionároch. A tak im zostalo len bezmocne sa prizerať parcelácii pôdy v záujme družstevných lánov. Dnes sa zasa musia pozerať na stratu vzťahu k pôde u mladých ľudí a na to, ako po spoločensko-ekonomických zmenách po roku 1989 opäť zostali na chvoste záujmu spoločnosti.

... No ale to bol plán, lebo Gottwald hovoril, že nebude socjalizmus, dokedi nebude aj dedina socjalistická. Že nije len obchodi brat a národnit, tak aj sedláci, takto to bolo. A ludje

sa temu bránili. Čo bol takí tam na tej porade, ket bola tá úprava pozemkov, štuchal tých druhých, abi na nás vikríkali. Ale ten predseda, čo bol, nepovolel. On bol toho presvetčená a nepovolel. Oni, ti, čo vjem, jeden bol takí, kropaje z neho tješli, čo tam mal jednu rolu a bola dobrá a o nu mal prísť. Lebo s teho ludje žili kedisik. Dneskaj zas bi jako moseli presvetčiť mladých ludí, abi išjel role robit. To je to. Odučeli sa. Vištudovali, odučeli sa, remeslá a čo šecko. Už ket boli ti družstvá, už sprvoti bol ten komunizmus tvrdí, ale ket bol dobrí zas sa pokazil. Lebo tento režim súkromníkom nič nedal, abi teho družstva opusteli a išli a mali bi sa zas... (m., 1913).

Hoci boli po roku 1989 vydané zákony o reštitúciách, ani jeden z nich nevytvoril podmienky na reštitúciu pôvodného životaschopného roľníckeho stavu. Paradoxnosť situácie pre bývalých roľníkov po tomto spoločenskom zlome vystihujú aj nasledujúce slová informátorky.

... Nasilu brali a fčilek už bi nám to boli dali. Povedali ludom, že abi sme si zebrale ti role. Čo starí ludjé, ket už nemá ani voli, ani kone, ani vozi, na čom to bude robit... (ž., 1922).

Navyše reálna hodnota podielov, ktoré dostali družstevníci po transformačnom procese v 90. rokoch 20. storočia, sa stáva obeťou nepriaznivej ekonomickej situácie v družstve.

... A vjete čo, sústredeli sme kona, kravu, prasa, zemjakov pet metrou a desat metrou zbožá a slúbeli nám, že ket bude už družstvo eksistuvat, že nám dajú volačo. A nedostali sme nič a fčil cigáni šetki maštale na Podvrchu rozebrali. Ja som sa išla domahat, abi mi nejaké penáže dali z družstva. Povedali, že mali sme si merkuvat, abi to cigáni nerozkradli, že tam sú naše podjeli. Nedostaneme nič. No a čo som sa narobela na družstve... (ž., 1922).

Tu by som rád dal priestor nasledujúcemu výstižnému konštatovaniu P. Slavkovského. „Obdobie po roku 1989 bolo tretím významným predelom v živote slovenského vidieka i jeho agrárnej kultúry a tvorí druhú diskontinuitu jeho vývinu v druhej polovici 20. storočia (pozn. prvá diskontinuita nastala po roku 1948). Na počiatku sa očakávalo, a myslím, že nielen v poľnohospodárstve, že vývoj v tejto krajine nebude pokračovať idealizovaním predsociálistickej minulosti, ale anticipatívnu agrárnu politiku, ktorá dá tomuto výrobnému odvetviu víziu pre 21. storočie. Žiaľ, synergický efekt, ktorý bolo možné dosiahnuť zosúladením záujmov družstevníkov, fyzických osôb, ktoré mali v družstvách majetok vo výške 25-30 miliárd korún a vtedajších, ešte federálnych politikov, sa nepodarilo dosiahnuť...“ (SLAVKOVSKÝ 2002: 81).

Ako vidno z citovaných ukážok spomienkových rozprávání, tendencie rozbíjať zhora poľnohospodárske družstvá v 90. rokoch 20. storočia boli odtrhnuté od reality vnímania situácie bývalými roľníkmi, neskôr družstevníkmi. Väčšina z nich budúcnosť videla v ich zachovaní, ale rešpektujú ich legitímne vlastnícke práva. Družstvá sa však často stávajú obeťou dravého ekonomického prostredia, charakteristického poskytovaním výhod zahraničným podnikateľským subjektom a naopak, nedostatočnou podporou podnikania v domácom agrosektore. Reálna možnosť ich detí zhodnocovať vytvorené statky sa rozplýva, a preto sa výskumník pri stanovení témy rozhovoru - „JRD“ často stretne u nich s povzdychom a mávnutím ruky, sprevádzaným vetou - „a už je to tam všetko...“.

Ako vidno aj z ukážok, bývalí roľníci, neskôr družstevníci, majú pocit, že všetko čo urobili, vyšlo navniivoč, akoby ich životy boli zbytočné. Tragické je, že s týmto pocitom budú opúšťať tento svet. Títo ľudia tvrdo drelí, ale všetka tá brázda, ktorú vyorali, bola po roku 1989 zmazaná a oni sa s tým ťažko vyrovnávajú. Niet sa im čo čudovať, keď boli vlastne dvakrát poškodení, dvakrát zneužití, dvakrát psychicky deptaní. Keď boli mladí, preberali otcovský majetok, začínali ho zveľaďovať a museli ho pod tlakom štátnej mocou riadenej agitačnej kampane s nezriedka násilnými metódami náboru vložiť do JRD. A neskôr, keď

sa už s tým ako tak zmierili a získali pocit, že prácou v JRD niečo za sebou zanechali, na čom by sa dalo ďalej budovať – výsledky ich práce, na ktoré bol každý z nich právom hrdý, boli udalosťami po roku 1989 ponechané napospas a ich úsilie bolo znova zplanírované. Podobne ako po roku 1948, keď traktory rozorali medze na ich poliach. Niet sa čo čudovať, že znova a teraz už na sklonku svojho života, čo je dvakrát tak bolestivé pre ich psychiku, cítia krivdu, ktorá sa vyrovná tej, ktorú pocítili nástupom kolektivizácie, a ktorú by neboli pocítili, keby ich ponechali pracovať na svojom.

Záver

Nástup kolektivizácie poľnohospodárstva po roku 1948 a nové, pre roľníka nepredstaviteľné modely hospodárenia – JRD boli vnímané ako strata istoty živobytia, ktoré dovtedy predstavovalo vlastníctvo pôdy. Zaklínacia formula nových poriadkov po roku 1989 – „transformácia poľnohospodárstva“ znamenala pre vidiek v prevažnej väčšine ekonomické problémy vytvorených modelov poľnohospodárstva a stratu istoty živobytia, ktoré predstavovalo zamestnanie. JRD vznikali a boli sprevádzané pocitmi krivdy a nespravodlivosti nastolenej vývojom po roku 1948. Na dobrej prosperite JRD sa podieľala takto zasiahnutá celá generácia roľníkov, neskôr družstevníkov. Táto generácia, ktorá prešla v 50. rokoch 20. storočia frustráciou spôsobenou kolektivizačným procesom, sa z nej vymanila zásluhou tvrdej práce poháňanej príslubom lepšieho života svojich potomkov. Ťažko sa jej teraz zmieruje, že práca jej rúk a mozgov bola obetovaná v záujme transformačných procesov 90. rokov 20. storočia, ktoré nemali ambíciu rehabilitovať roľnícky stav v životaschopnej podobe v súčasných podmienkach. Neposkytovali ani životaschopnú alternatívu, aby sa výsledky snaženia celých generácií vidieka zhodnocovali bez ekonomických pádov, bez straty jeho životných istôt.

A napokon nie všade sa zrealizovala taká plynulá premena, ktorá by poskytla vidieku pracovné príležitosti v nových podmienkach trhového hospodárstva, ako naznačil J. Podoba:

„Proces transformácie PD⁷ na skutočne družstevné roľnícke spoločenstvá, ktoré budú aj ekonomicky životaschopné, sa azda v mnohých prípadoch tiež uskutoční. Trend však speje ku koncentrácii výrobných prostriedkov do rúk malej skupiny ľudí z radov managementu bývalého socialistického agrokomplexu, k ochudobňovaniu vidieka a k nezamestnanosti, k likvidácii po roku 1990 novokonštituovanej vrstvy stredných výrobcov a k smerovaniu ku latinskoamerickému modelu sociálne a politicky tvrdo hierarchizovanej spoločnosti. Pre slovenskú etnológiu to však znamená neopakovateľnú šancu byť pri tom. Fascinujúcu príležitosť môcť od jedného informátora získať spomienky, názory, pocity i zážitky z prostredia polofeudálnej, tradicionalistickej dediny prvých desaťročí 20. stor., počiatkov modernizácie v 30. a 40. rokoch, násilnej kolektivizácie rokov 50. a 60., rozkvetu socialistického agrokomplexu a blahobytu rokov 70. a 80., politických zápasov, nádejí a sklamaní rokov 90. i sociálneho pádu jeho syna alebo vnuka medzi břešnov nového vlastníka, bývalého súdruha riaditeľa, predsedu či agronóma“ (PODOBA 1996: 222).

Spomienkové rozprávanie alebo rozprávanie zo života, ako formálny prejav orálnej histórie, je charakterizované subjektívnym, ale vierohodným svedectvom človeka stojaceho vo víre udalostí, ktoré sa často dotýkajú celej spoločnosti. Je to prameň so špecifickou kvalitou, ktorý je autentickým a nesprostredkovaným odrazom historického vedomia spoločenstva a ktorý podáva iný odtieň historickej pravdy než presné záznamy a dôkazy historickej vedy. Je tvorcom osobitého obrazu dejín, ktorý približuje poznanie postojov a pocitov spoločenstva, jeho myslenie, konanie a hodnotenie minulosti.

V tomto zmysle som sa v štúdií pokúsil prispieť k poznaniu dejinného míľnika rurálnej komunity na Slovensku, aký predstavovala kolektivizácia poľnohospodárstva a fenomén JRD na slovenskej dedine v druhej polovici 20. storočia.

POZNÁMKY

- 1 Štúdiá vychádza z diplomovej práce *Kolektivizácia a jednotné roľnícke družstvo ako fenomén v spomienkovom rozprávaní na krajnianskych kopaniciach* (Kadlečík 2003). Diplomová práca vznikla na základe terénneho výskumu v západoslovenskej obci Krajné (okres Myjava), realizovaného v roku 2001.
- 2 JRD V Krajnom bolo založené v októbri 1949. O nových 153 členov sa rozšírilo v auguste 1957 v druhej etape kolektivizácie. V roku 1976 sa jednotlivé JRD v krajnianskom chotári (Matejovec, Babulicov Vrch, Krajné) zlúčili do JRD „Rovnosť“ Krajné.
- 3 Bližšie o uplatnení tejto metódy pri takomto výskume pozri Kadlečík, D.: K výskumu kolektivizácie poľnohospodárstva a fenoménu jednotných roľníckych družstiev metódou orálnej histórie. In: *Etnologické rozpravy*, 2006, roč. 13, č. 2, s. 134-141.
- 4 Formálna folkloristická analýza materiálu z uvedeného výskumu a jeho charakteristika, ako aj súčasný stav a reálna podoba spomienkového rozprávania s tematikou kolektivizácie poľnohospodárstva a fenoménu JRD v repertoári rozprávačov pozri bližšie diplomovú prácu *Kolektivizácia a jednotné roľnícke družstvo ako fenomén v spomienkovom rozprávaní na krajnianskych kopaniciach* (Kadlečík 2003).
- 5 „Prvým družstvom na Slovensku bol *Gazdovský spolek* v Sobotišti, založený S. Jurkovičom. Išlo o prvé úverové družstvo v Uhorsku, ktoré prijímalo malé vklady a poskytovalo krátkodobé pôžičky.“ (ELKS 1, 1995: 112).
- 6 Pasportizácia informátorov je uvádzaná v členení (m. = muž alebo ž. = žena, rok narodenia).
- 7 Poľnohospodárske družstvá.

LITERATÚRA

- BEŇUŠKOVÁ, Z.: Náčrt využitia metódy oral history v spoločenskovedných disciplínach. In: *Etnologické rozpravy*, 1996, roč. 3, č. 1, s. 24-31.
- CAMBEL, S.: *Agrárna otázka na Slovensku a naša revolúcia (1945-1948)*. Bratislava 1958.
- DANGLOVÁ, O.: *Slovenský vidiek. Bariéry a perspektívy rozvoja*. Bratislava, ÚEt SAV, 2006.
- 25 rokov JRD Krajné (bulletin). JRD Krajné 1974.
- ELKS pozri *Encyklopédia...*
- Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska I.* J.Botík, P. Slavkovský (vedúci red. kolektívu). Bratislava, Veda 1995. 484 s.
- HLÔŠKOVÁ, H.: Historické ústne tradície ako etnoidentifikačný faktor. In: *Slovenský národopis*, 1992, 40, č. 2, s. 132-147.
- KADLEČÍK, D.: *Kolektivizácia a jednotné roľnícke družstvo ako fenomén v spomienkovom rozprávaní na krajnianskych kopaniciach*. [Diplomová práca.] Bratislava. Katedra etnológie a kultúrnej antropológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 2003.
- KADLEČÍK, D.: K výskumu kolektivizácie poľnohospodárstva a fenoménu jednotných roľníckych družstiev metódou orálnej histórie. In: *Etnologické rozpravy*, 2006, roč. 13, č. 2, s. 134-141.

Kronika JRD Rovnosť Krajné. Rkp, b.r.v.

LEŠČÁK, M.: Etnologické aspekty štúdia orálnej histórie. In: *Etnologické rozpravy*, 1996, roč. 3, č. 1, s. 7-14.

LEŠČÁK, M.: Kolektivizácia poľnohospodárstva a súčasný etnologický výskum. In: *Slovenský národopis*, 1995, 43, č. 3, s. 378-382.

LUKAČKA, J.: *Krajné 1392-1992*. Krajné, Obecný úrad, 1992.

MICHÁLEK, J.: Etnologické aspekty zániku rodinného modelu hospodárenia na pôde na Slovensku. In: *Tradícia a spoločensko-politické zmeny na Slovensku po 2. svetovej vojne*. Bratislava, Katedra etnológie a kultúrnej antropológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 2002, s. 47-55.

MICHÁLEK, J.: K premenám hodnotových orientácií slovenských roľníkov v procese kolektivizácie poľnohospodárstva. In: *Zborník slovenského národného múzea. Etnografia* 30, roč. LXXXIII – 1989, s. 87-106.

PEŠEK, J.: Kolektivizácia a slovenská dedina. In: *Tradícia a spoločensko-politické zmeny na Slovensku po 2. svetovej vojne*. Bratislava, Katedra etnológie a kultúrnej antropológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 2002, s. 7-23.

PODOBA, J.: Niekoľko poznámok k diskontinuite vo vývoji slovenského poľnohospodárstva a etnologického myslenia. In: *Slovenský národopis*, 1996, 44, č. 2, s. 212-224.

RATICA, D.: „Kulaci“ a proces združšťevňovania na slovenskej dedine. In: *Zmeny v hodnotových systémoch v kontexte každodennej kultúry*. Bratislava, ÚEt SAV, 1991, s. 109-119.

SIKORA, S.: K niektorým otázkam činnosti štátu na úseku poľnohospodárstva v rokoch 1949-1950. In: *Naše družšťevníctvo v predvečer kolektivizácie*. Bratislava, Nadácia Ladislava Novomeského, 1997, s. 60-64.

SLAVKOVSKÝ, P.: Spoločensko-politické zmeny na Slovensku po roku 1989 a ich dopad na ľudí v družšťevnej poľnohospodárskej prvovýrobe. In: *Tradícia a spoločensko-politické zmeny na Slovensku po 2. svetovej vojne*. Bratislava, Katedra etnológie a kultúrnej antropológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 2002, s. 77-87.

ŠTEFANOVIČ, M.: Právne aspekty koncepcie jednotného roľníckeho družšťva. In: *Naše družšťevníctvo v predvečer kolektivizácie*. Bratislava, Nadácia Ladislava Novomeského, 1997, s. 39-45.

VÁCLAVŮ, A.: *Ke sporům o zemědělské družšťevníctví a kolektivizaci v Československu*. Praha, Vysoká škola ekonomická, 1999.

COLLECTIVIZATION OF AGRICULTURE AND UNIFORM AGRICULTURAL COOPERATIVES AS SOCIAL PHENOMENON OF SLOVAK COUNTRYSIDE IN THE SECOND HALF OF 20 th CENTURY

Summary

The political events in February 1948 determined the further way of development of the Slovak society. In the countries of Western Europe the peasants remained historically the basic element of the national community in contrast to the Slovak conditions where the collectivization of agriculture

and formation of the uniform agricultural cooperatives pursued the disappearance of the private farmers as „a class“. Significance of this change is documented by the fact, that it have found its reflection in the folk narratives.

The collected material of the memorates, as a formal manifestation of oral history, which has enabled me to document this breaking period in the development of peasant community, is focused on the following themes: the postwar life and work up to the beginning of collectivization, the campaign to the uniform agricultural cooperatives, work and the festivities at uniform agricultural cooperative. Its immanent part is the reflection of the conditions of agriculture after 1989. We come across with the memorates describing the fulfilling of the contingents, the course of the campaign to uniform agricultural cooperative (house-to-house advertising, exertation of pressure of the authorities), the accumulation of peasant's inventory to uniform agricultural cooperative, the ploughing away the balks - uniting of arable land, working at uniform agricultural cooperative in the hard beginnings and in the later period of its prosperity, the festivities at uniform agricultural cooperative. The collected narratives reflect the peasant's relation to land, to peasant's work, to the God, to the ancestors, his relation to the past and future.

The collectivization of agriculture had a big influence on the peasant's life. It created a new social situation – the peasant became the employee (wage-earner). To surrender the model of family farming on the land of his ancestors it meant to surrender land as the provision of gender as well as to surrender the means of life with the specific system of the norms and values formed during the centuries. We can follow in the context of accumulating the inventory to uniform agricultural cooperative how difficult was for the peasant the separation of his own land and the animals to which he had the emotional relation. On the other hand we can follow how his attitude towards the work at uniform agricultural cooperative was accompanied by the high working morals and how the embeded love to land and the relation to the peasant's work, which were characteristic of generation that had experienced the private farming on their skin, were the key factors that helped to overcome the hard beginning years of uniform agricultural cooperative, contributed to building up of uniform agricultural cooperative and became the foundation stone of its later prosperity.

Although the traditional value orientation of peasant was changing, the memorates document how some of its elements preserved. It can be demonstrated on the example of cooperative workers' relation to the crops. Evidence of preserving importance of the crops, as the highest value of the farmer, was the situation when in the conditions of bad weather one cannot accomplish the harvest by the machines, but the uniform agricultural cooperative was able to provide harvest on time by manual work and there was no economic damage.

The recorded material have clarified also the roots of such a social phenomenon as a theft of cooperative's property, which was formed by committing injustice as the outcome of development after 1948 – in the process of collectivization of agriculture. It has also enabled to understand the causes of the contemporary crisis of rural community which economic and political importance has been reduced. It was just the collectivization of agriculture with its accompanying social phenomena that has largely contributed to this crisis. Mass movement of young people to the towns connected with the change of lifestyle; the change of the character of original peasant's family; the breaking of the traditional continual transmission of farming from the peasant to its descendant, as well as the transmission of knowledge and skills connected with it; the private farmer's contemporary concern about the successor and not lastly the non-existence of the technical prerequisites of farming after the potential restitution of land after 1989 - these are the factors that limit the capacity of revitalization of the countryside.

On the basis of the content analysis of material it can be further stated the following about the memorates with the theme of collectivization. While the narrator's attitude towards the means and

methods of the campaign to the uniform agricultural cooperatives is negative and critical, the narrator's attitude towards the later existence of uniform agricultural cooperative is from the point of view of the present state nostalgic. As the memorates show, the collectivization of agriculture was done by the methods of psychological pressure, intimidation and constraint by application of administrative and penal law. For the majority of peasants the following can be stated. The injustice that was caused to them was healed by time and by the improving of the material conditions of life in socialism which was provided in the late 1960s by the prosperous uniform agricultural cooperatives. Today a new moment comes on the scene. The former peasants are sad about the fact that collectivization had no sense. After 1989 the uniform agricultural cooperatives have experienced the economic problems and the granting of support for the foreign businessmen and the insufficient support of doing business in the domestic agrosector, which is characteristic of the economy after 1989, does not provide the real possibility to valorize fortune created at the uniform agricultural cooperatives for the wealth of peasant's children.

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka:

PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:

PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Mgr. Tatiana Podolinská, PhD.

Redakčná rada: doc. PhDr. Lubica Droppová, CSc., Univ. Prof. Dr. Gyivicsán Anna, Dr. hab. (MR), doc. Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist (ČR), prof. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, DrSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc. (ČR), PhDr. Miroslav Válka, PhD. (ČR)

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:

Slovak Academic Press, spol. s r.o. P.O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava

e-mail: sap@sappress.sk

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 55, 2007, Number 1

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P.O. Box 57, Nám. slobody 6,
810 05 Bratislava, Slovakia and SLOVART G.T.G. Ltd., Krupinská 4,
P.O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 55, 2007, No 1

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 55, 2007, Nr. 1

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS
